REDACTIONEEL

Reinder Tolsma (r.tolsma01@knid.nl)

Nummer 88 van ons verenigingsblad mag met recht een (inter)nationaal nummer genoemd worden. Artikelen over een bombardement op Roden, een schipper die grotendeels op de Oostfriese Wadden en in de Oostzee rondzwierf, een winkelier die in Rotterdam bleef hangen, emigranten naar Amerika, je verwacht ze niet direct in een blad van mensen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Noordoost Friesland. Toch is er een verbindende factor in al deze artikelen: de roots liggen in NOF.
Een tweede opvallend feit in dit nummer is het grote aantal geplaatste foto's, liefst 31 stuks! Daarmee is aangetoond dat onze auteurs steeds meer de mogelijkheid van het plaatsen van foto's benutten, al is dat wel per nummer verschillend (van elk onderwerp is immers ook geen foto beschikbaar). Het grootste aantal foto's is geplaatst bij een artikel over een bakkerij in Foudgum. De gezusters Dijkstra doen de geschiedenis daarvan uit de doeken. Ook het feit dat het artikel 15 pagina's groot is, is nieuw. Tot nu toe probeerde de redactie de verscheidenheid aan artikelen zo groot mogelijk te houden door per artikel ongeveer 8 bladzijden als maximum te handhaven. Daarvan zijn we afgestapt om te voorkomen dat artikelen in gedeelten (en daarmee in verschillende Sneupers) geplaatst moeten worden.
In deze Sneuper is ook een nieuwe rubriek opgenomen: INGEBOEKT. Het is de bedoeling dat van (pas) verschenen boeken over de geschiedenis van onze regio korte beschrijvingen worden opgenomen. Deze rubriek is bedoeld als een service aan onze lezers (van ver) die vaak minder goed op de hoogte zijn van dergelijke publicaties. De redactie roept wel de hulp in van alle leden/lezers om verschenen boeken door te geven, zeker als u zelf auteur bent. Het stramien dat gebruikt wordt, is duidelijk herkenbaar.
Nu het toch over boeken gaat, ook de tweede druk van "Op de praatstoel", ons jubileumboek, is al weer (bijna) uitverkocht. De vereniging heeft veel positieve reacties op het verschijnen van dit boek gehad, sommige lezers waren zo enthousiast dat ze het tevens aanschaften voor familieleden en vrienden!
Het volgende (EXTRA) nummer, dat tegelijk met het decembernummer zal worden opgestuurd, maar ook te verkrijgen is tijdens de presentatie op de najaarsbijeenkomst van de vereniging op 8 november te Ee, zal gaan over vlasteelt en linnenwevers. Het is een cadeautje van de vereniging aan de leden ivm het 20-jarig bestaan op 28 oktober 2008.

Data:	13 september	Open Monumentendag, thema: sporten
	8 november	Najaarsbijeenkomst te Ee (zie artikel bl. 162)
	12 november	Lezing over middenstand Dokkum (nav boek)

BESTUURLIJK

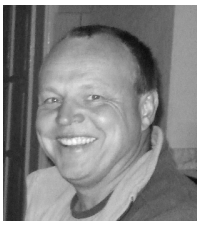

Even voorstellen. Ik ben Johannes Dijkstra 47 jaar en woon, samen met mijn vrouw en vier kinderen, in Oentsjerk, werkzaam bij Friesland Foods. (voorloper van de CCF). Voor een ieder die mij niet kent heb ik maar een foto toegevoegd.
In mijn jeugdjaren ben ik door Jaap Heeringa besmet met het stamboom virus. Gelukkig een goed virus. Het digitale tijdperk was toen nog niet echt aangebroken. Hij heeft mij op gang geholpen om mijn kwartierstaat op poten te zetten. Toen brak de tijd aan van "huisje, boompje, beestje", dus minder tijd voor deze hobby. De laatste jaren ben ik bezig de draad weer op te pakken. In eerste instantie had ik zelf een stamboomprogramma gemaakt in MS-Access. Maar nu gebruik ik, naar volle tevredenheid, Aldfaer.
De onderwerpen waar ik momenteel mee bezig ben, zijn de parentelen van Sijtse Jetzes (Dijkstra) en Keimpe Ouwes (Streekstra). Keimpe is overleden te Ommerschans. Dus niet allemaal vroom volk. Wat me in de eerste jaren van mijn onderzoek opviel, was dat de gezinnen zeer groot waren en er vele kinderen stierven. Sijtse Jetzes was de enige, voor zover ik weet, uit het gezin die de naam Dijkstra aannam, de andere kinderen namen de naam Leegstra.
Ik ben lid van de vereniging sinds de oprichting. Begin van dit jaar werd ik gebeld of ik ook een vacature in het bestuur wou opvullen. Na een korte bedenktijd heb ik JA gezegd en heb het penningmeesterschap op me genomen. Door een galblaasoperatie kon ik helaas niet aanwezig zijn op de jaarvergadering.
Zaterdag 16 augustus ben ik bij de uitreiking geweest van het eerste Hellingaboek. De uitreiking gebeurde door Jan de Jager, die hier zeer veel hobbytijd in heeft gestoken. Twee dikke boeken. Onvoorstelbaar. Ik heb begrepen dat het ook wel de Hellinga Bijbel wordt genoemd.
Naast de historie houd ik me nog bezig met het fokken van kippen (ras Plymouth Rock). Een vreemde combinatie, maar leuk. Sinds vorig jaar hebben we er als gezin een hobby bij, we hebben een huisje gekocht in Hongarije. Zo'n 75 minuten rijden onder het Balatonmeer. Het dorpje heet Gerényes, het was een dorp waar veel Schwaben (Duitsers) woonden. Na de oorlog zijn velen teruggegaan naar Duitsland. Nu wonen er veel Zigeuners.
Zo zie je dat ook zo'n dorp in Hongarije een hele geschiedenis heeft. Alleen het Hongaars moest niet zo moeilijk zijn.
Weer terug van vakantie hoop ik een positieve bijdrage te kunnen leveren aan de doelstelling van de vereniging.

GROETEN UIT AMERIKA, deel 3 (1)

Kor Postma (k.postma@chello.nl)

In het derde deel volgen we de familie Dirk Gerkes Postma.

Dirk Gerkes Postma werd geboren op 03 juli 1803 te Oudwoude als zoon van Gerke Gerkes Postma en Tjitske Aans Wiersma. Het gezin van Gerke en Tjitske telde 10 kinderen. Op 11 mei 1834 trouwde Dirk Gerkes Postma in de gemeente Dantumadeel met Tjitske Alberts Plantinga, dochter van Albert Sijbrens Plantinga en Hinke Romkes. Zij werd geboren te Wouterswoude op 04 april 1808. Het jonge echtpaar vestigde zich in Driesum en daar werden ook hun vier kinderen geboren. Gerke Postma 17 maart 1835, Hinke Postma 15 april 1838, Tjitske Postma 22 januari 1841 en Albert Postma 22 januari 1845 allen te Driesum.
Ook dit gezin vertrekt uit de gemeente Dantumadeel op zoek naar een beter bestaan onder leiding van Ds. H. P. Scholte naar de Verenigde Staten van Amerika. Op 3 april 1847 gaan ook zij op pad om later aan boord van de ”Pieter Floris” te stappen.
Ook wordt dit gezin niet gespaard, onderweg overlijdt evenals in het gezin van Pieter Oebeles Viersen een kind. Tjitske Postma overlijdt en wordt op zee begraven. Als doodsoorzaak wordt kroep genoemd die heerste onder de kinderen en waaraan onderweg in totaal acht kinderen stierven. Groot is het verdriet bij de jonge ouders, maar ze kunnen niet terug.
Evenals de andere Friese gezinnen vervolgen ze de overtocht om na 12 weken over de Atlantische Oceaan te hebben gezeild op 12 juni 1847 voet op Amerikaanse bodem te zetten. In de plaats Baltimore, in de staat Maryland komen ze aan wal en vervolgen ze hun weg dwars door Amerika om zich te vestigen in de staat Iowa.
De plaats waar de Friezen zich vestigden, kreeg de naam Pella, genoemd naar de plaats waarheen de christenen moesten vluchten, toen de stad Jeruzalem belegerd werd door de Romeinen.
In 1852 en 1853 kochten zij land ten westen van Porter Grove Cemetery alwaar ze een boerenbedrijf uitoefenden.
In 1853 overleed plotseling ook Dirk Gerkes Postma toen wonende te Red Rock, Marion County in de staat Iowa. Jitske Alberts Plantinga, Dirk Gerkes weduwe, hertrouwde op 5 maart 1854 met Gosse Teunis de Vries. Ze kenden elkaar want ook hij zat aan boord van de ”Pieter Floris” in 1847. Ze vestigden zich in Summit Township, ten noorden van Cordova.
Jitske Alberts de Vries, weduwe (72) woonde in 1880 bij haar dochter Hinke Postma en schoonzoon Dingeman de Bok en overleed na 1880 in Summit Township, Marion County in de staat Iowa.

Goss(e) Teunis de Vries is voor 1880 overleden maar de exacte datum en plaats zijn onbekend (vermoedelijk is hij rond 1870 overleden).
Het gaat hier waarschijnlijk om Gosse Teunis de Vries die geboren is te Hantum op 16 maart 1800 als zoon van Teunis Jans en Tjitske Egberts.
En hoe vergaat het de andere drie kinderen van Dirk Gerkes Postma en Jitske Alberts Plantinga?
Gerke Postma trouwde op 16 februari 1862 in Pella, Marion County, in de staat Iowa met **Sybrigje Willems Leegsma**. Sybrigje Willems Leegsma werd geboren in Eestrum, gemeente Tietjerksteradeel, op 10 januari 1836. Ze was een dochter van Willem Jenses Leegsma en Jantje Wijbes Kloosterman. Dit gezin telde vijf kinderen, waarvan alleen Sybrigje op 19 jarige leeftijd de oversteek naar Noord-Amerika maakte in april van het jaar 1855. Niet alleen de Afscheiding of de slechte economische omstandigheden waren soms redenen om te emigreren, Sybrigje liep weg van huis, wat zou kunnen duiden op een flinke familieruzie. Om zich dan van de familie te ontdoen was dit een uitgesproken kans. Een man had haar overtocht betaald in de hoop in Amerika met Sybrigje te trouwen. Dit was niet Sybrigje haar plan, ze hield niet van deze man en trouwde, eenmaal in Amerika aangekomen, niet met hem. Ze zocht werk en kon zo de overtocht aan deze man terug betalen.

Sybrigje Willem Leenstra

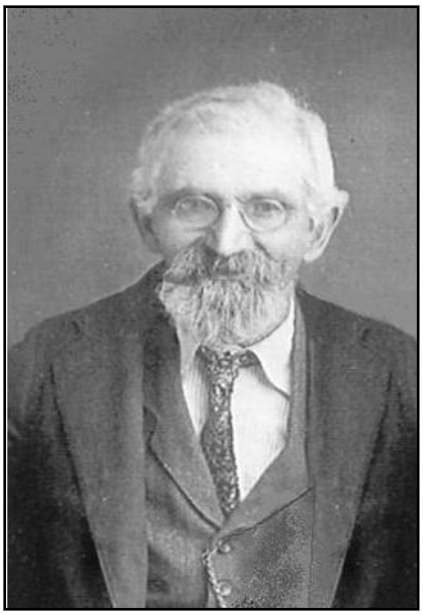

Gerke Dirks Postma

Samen met haar latere man Gerke, waarvan ze neem ik aan wel hield, werden zes kinderen op de wereld gezet.

Tjitske “Sarah” Postma werd geboren op 29 september 1863 in Red Rock, Marion County, Iowa. Ze trouwde op 10 maart 1885 met Dirk Annes van der Ploeg. Hij is waarschijnlijk een zoon uit het derde huwelijk van Anne Ruurds van der Ploeg en Pietje Dirks Bosgraaf en werd geboren op 18 januari 1858 in de gemeente Dantumadeel. Anne Ruurds van der Ploeg emigreerde in 1869 vanuit de gemeente Dantumadeel met twee kinderen naar Amerika. Zijn broer Durk Ruurds van der Ploeg was hem reeds voorgegaan in 1857 met zijn vrouw Stijntje Taedes Postma en 3 kinderen ook vanuit de gemeente Dantumadeel. Tjitske overleed op 30 maart 1896 in Rock Valley, Iowa. Ze wordt begraven op de Valley View begraafplaats aldaar te Iowa.

Tjitske "Sarah" Postma

Uit hun huwelijk werden drie kinderen geboren te weten Gerrie, Bertha en Bennie allen waarschijnlijk geboren in Canada waar ze enige tijd hebben gewoond. Dirk van der Ploeg was wat ouder dan Tjitske Postma en had uit een eerder huwelijk ook al vijf kinderen. Wanneer Dirk van der Ploeg precies is overleden is niet bekend. Hij behandelde zijn tweede vrouw zo slecht dat ze erg ziek werd en zonder kinderen uit Canada terugkeerde naar haar familie in Iowa.

William Gerke Postma werd geboren op 8 december 1864 in Red Rock, Marion County, Iowa. Hij trouwde op 7 januari 1892, Marion County met Caroline Weideman en overleed op 28 april 1938 in Monroe, Jasper County, Iowa. Caroline Weideman was geboren op 02 augustus 1870 in Galesburg, Jasper County, Iowa en was een dochter van Charlie en Margaret Weideman. Caroline Weideman overleed op 15 juli 1956 in Monroe, Jasper County, eveneens te Iowa. Naast zijn boerenbedrijf was hij actief als restaurant en hotelhouder in Sully, Lynn Grove Township. Het echtpaar William en Caroline werd gezegend met negen kinderen.

Richard Dirk Postma werd geboren op 24 december 1865 in Red Rock, Marion County, Iowa. Hij bleef ongetrouwd en woonde bij zijn broer Harry tot zijn dood op 13 december 1934 in Sioux City, Woodbury County, Iowa.

John Postma werd geboren op 6 april 1867 in Red Rock, Marion County,

Iowa. Ook hij bleef ongetrouwd en overleed op 9 maart 1927 te Rock Valley, Sioux Co, Iowa.
In 1869 vertrokken Gerke en Sybrigje naar het plaatsje Otley waar nog eens twee kinderen werden geboren. Benjamin Augusta Postma werd geboren op 9 augustus 1870 in Otley, Marion County, Iowa. Door een ongeluk in een kolenmijn werd hij in 1889 blind. Op 5 mei 1893 trouwt hij met Lucy Jane Kelly in Manchester, Delaware County, Iowa. Ze hadden elkaar ontmoet op de blindenschool Vinton. Lucy Jane Kelly was geboren op 17 april 1872.
Benjamin Postman, hij had een n achter zijn naam gezet, overleed op 28 juni 1954 in Chickasha, Grady County, Oklahoma. Hij wordt begraven op de Fairlawn begraafplaats Chickasha, Grady County, in de staat Oklahoma.
Lucy Jane Kelly overleed op 01 mei 1894 in haar geboortedorp Manchester, Delaware County, Iowa. Het echtpaar Benjamin en Lucy laat acht kinderen na.
Harry Albert Postma werd geboren op 11 december 1876 eveneens in Otley, Marion County, Iowa. In 1897 trouwt hij met Maggie achternaam onbekend. Zij was geboren in 1874 in de staat Wisconsin.
Ook hij runde een goedlopend restaurant en overleed op 25 april 1949 in Sioux City, Woodbury County, Iowa.
Harry wordt begraven op de Memorial Park begraafplaats Sioux City, Woodbury County, in Iowa.
Het echtpaar Harry en Maggie laat zes kinderen na.

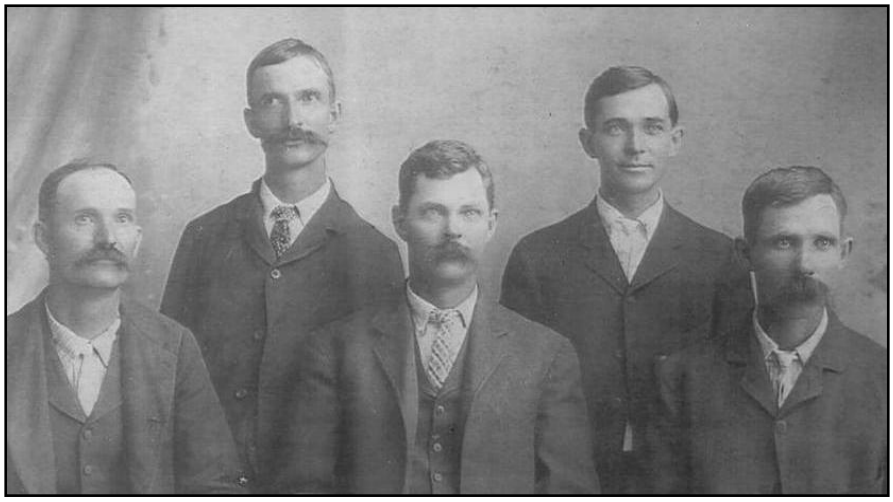

Zonen van Gerke Dirk Postma en Sybrigje Willems Leegsma.
v.l.n.r. William, Benjamin, John, Harry en Richard Postma

In diverse bronnen wordt vermeld dat Gerke een “huckster” was. Dit betekende dat hij de kost verdiende door te venten met diverse goederen, veelal geladen op een grote kar.
In 1889 vertrokken Gerke Dirks Postma en Sybrigje Willems Leegsma naar Rock Valley, Sioux County eveneens in de staat Iowa om van hun oude dag te genieten. Op 3 februari 1915 overlijdt Gerke Dirks Postma en kort daarna op 28 september 1915 overlijdt Sybrigje (Siebe) Willems Leegsma Postma beiden te Rock Valley. Ze liggen begraven op het kerkhof van Valley View Cemetery, Rock Valley, Sioux County in Iowa.
Over dochter **Hinke Postma** weten we niet zoveel, alleen dat ze trouwde met Dingeman de Bok op 9 maart 1855, Marion County in de staat Iowa.
Dingeman de Bok vertrok al op 16 jarige leeftijd naar Amerika en was geboren op 11 maart 1832 in Nederland. Geboorteplaats is tot op het heden niet bekend. Hij was al enige tijd in de regio van Marion County en was zelfstandig met een boerenbedrijf gestart. Ook handelde hij veel in grote stukken land en was van tijd tot tijd eigenaar van een groot aantal waardevolle boerenbedrijven. Het echtpaar vestigde zich in Red Rock alwaar ze het boerenbedrijf voortzetten.

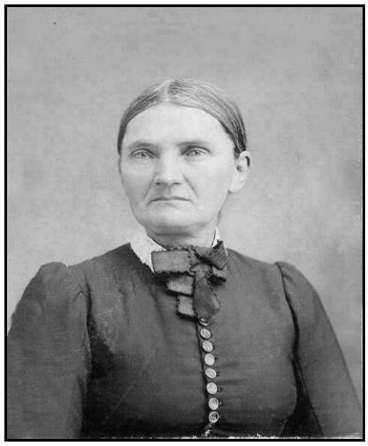

Hinke Postma

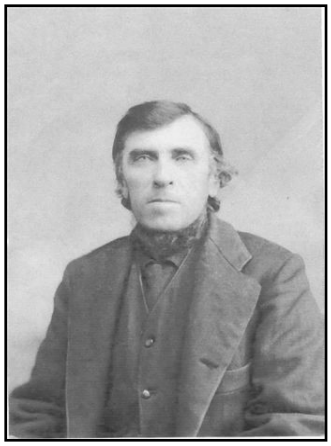

Dingeman de Bok

Het gezin laat de volgende 10 kinderen na:
Jane 19 februari 1856, Jetske “Eula” 10 april 1858, Elizabeth 29 december 1860, John 26 oktober 1863, George 21 februari 1866, Johanna 8 juli 1867, Sarah 23 augustus 1869, Mary 21 juli 1871, Charles 16 maart 1874 en William Henry 26 oktober 1876 allen te Red Rock, Marion County in de staat Iowa. Op 9 april 1862 werd er nog een levenloos kind geboren.

Hinke Postma overleed op 15 juli 1905 en bijna 5 jaar later overleed Dingeman de Bok op 23 april 1910 beiden te Red Rock, Marion County, in de staat Iowa.
Als laatste in de rij komt **Albert Postma**, hij trouwt op 26 maart 1866 met Gertze of Getze (Gertrude) Hoekstra in Marion County in de staat Iowa. Zij is geboren rond 1846 eveneens in Nederland en een dochter van Henry en Margaret Hoekstra.
Deze gegevens komen uit Amerika maar na veel speurwerk is het waarschijnlijk dat hier bedoeld wordt dat Albert Postma trouwt met Gertje van der Hoek, dochter van Hendrik Pieters van der Hoek en Grietje Gerrits Meyer. Zij is geboren op 27 mei 1846 te Wouterswoude in de gemeente Dantumadeel en gaat met haar ouders en de andere gezinsleden in 1857 naar Noord-Amerika.
Albert Postma en Gertze Hoekstra krijgen vier kinderen, allen geboren nabij Red Rock, in Lake Prairie Township, Marion County in Iowa.
Dirk wordt geboren in 1867, Gertze wordt geboren in juni 1868, Yetske of Maggie genoemd wordt geboren in juni 1870 en Henry wordt geboren in augustus 1872.
Albert Postma overlijdt op 26 november 1873 in Lake Prairie Township, Marion County in de staat Iowa.
Na het overlijden van Albert Postma hertrouwd de weduwe Gertze Hoekstra op 28 april 1875 met Garrit (of Gerrit) Buikstra of Beukstra in Marion Co, Iowa. Verdere informatie omtrent hun is niet bekend.
Twee bijzondere gebeurtenissen mogen nog wel even worden vermeld:
Ten eerste dat uit het huwelijk van Hinke Postma met Dingeman de Bok, zoon John de Bok in 1885 Marion County Iowa trouwt met dochter Maggie uit het huwelijk van Albert Postma en Gertze Hoekstra.
Als de datums kloppen zoals hierboven zou deze Maggie nog maar 15 jaren jong zijn bij haar huwelijk.
Dit jonge echtpaar wordt nog eens gezegend met 10 kinderen.
Ten tweede dat tijdens het speurwerk naar informatie over de familie Postma, de naam Postma op diverse manieren is en werd geschreven.
Op de passagierslijst van de "Pieter Floris" wordt Postuma gemeld en later werden er nog eens vijf varianten van de Postma naam aan toegevoegd.
Op een huwelijksakte wordt Gerke Dirks Postma zelfs Gerka De Postma genoemd.

1. Zie De Sneuper 86, maart 2008, voor de inleiding op deze serie)
(Mede dank zij de medewerking van onderstaande personen is dit artikel totstandgekomen. Uit de USA: Richard Postman,Ron Fullmer, Shirley Kingery, Donna Betterton, Karen Hanley, Greta Thompson, Wilma Vande Berg, Murt Kooi, Linda Ziemann.)

MIJN FAVORIETE VOOROUDER

YTJE DE BOER – V/D GANG (1839-1911),
Kramersche te Engwierum.

Henk van Olderen,
(hageman.vanolderen@hetnet.nl)

Mijn grootmoeder (van moederskant) is Akke Haisma-Aartsma, geboren te Engwierum in 1892 en overleden te Kollum in 1993. Tijdens haar leven heb ik haar regelmatig bezocht. Bij een van mijn bezoeken in de jaren ’70 vertelde ze over haar grootouders. Om haar verhalen te illustreren haalde ze een aantal documenten tevoorschijn. Ze liet me toen o.a. twee gedichten lezen die betrekking hadden op haar grootmoeder Ytje. Het interesseerde mij dermate dat ik toen de tijd nam om het over te schrijven. Jaren later kwam ik het tussen allerlei papieren weer tegen. Ik vind het interessant omdat dit gedicht een bijzonder tijdsbeeld geeft waarin deze vrouw (mijn over-overgrootmoeder) heeft geleefd. Het is jammer dat ik mijn grootmoeder niet meer naar de herkomst hiervan kan vragen. Wellicht zijn er lezers die mij meer informatie zouden kunnen verstrekken?

Betreft een huwelijksaanzoek van Gerrit Bouma aan Ytje de Boer-van der Gang 1886:

"Vele wensen vloeien henen
En de tijdgeest dezer eeuwe
'k bied u echter ook mijn wensen
Maar uit oorzaak van waardering
Geliefd vrouw, wier beeld en ware deugd
Reeds menig voorbeeld gaf
In een pas begonnen jaar
Is hierin van zessen klaar.
Niet om druivennat of geld
Waar men meerder prijs op stelt.
En kuis gedrag en onbesproken zeden
Voor 't kroost en hunne jeugd
Ik prijs u in mijn hart en ben u welgezind
Toon mij ook uwe gunst als uw oprechte vrind
En neem uw meisje mee tot hulp aan uwe hand,
't zal welkom bij mij zijn, mijn trouw zij u verpand
En zo het weduwkleed opnieuw uw leed moest drukken
Zo zal mijn liefd' en zorg uw weduwfonds verstrekken.
Waar twee tezamen gaan en enen Heer belijden
Daar wordt de hoop gevoed en kracht geput in "t strijden.
Doch waarom meer gezeid, ei waarde, neem besluit
Ik wacht van u bericht en daarmee is het uit.

FRAGMENT UIT DE SCHOOLSTRIJD TE ENGWIERUM OMSTREEKS 1880

Henk van Olderen, hageman.vanolderen@hetnet.nl
(zie inleiding hiervoor)

Fragment uit de Schoolstrijd te Engwierum:

Daar zit zij met het hart vol zorgen Teneergebogen door de rouw
Haar man was van haar weggenomen Zij stond alleen als weduwvrouw
Een vijftal kind'ren, allen meisjes Stonden om hun moeder heen
Diepe armoe was't hierbinnen En zij moest zorgen, zij alleen
Alleen? Neen toch niet God daarboven Zorgt voor weduwe en wees
't was tot Hem tot wien haar zuchten en gebed vertrouwend rees
Toch werd haar geloofsvertrouwen Nog op zwaren proef gesteld
Hoe dit plaatsgreep, waarde vrinden Wordt meteen hierbij verteld.

'T was omstreeks 1880 De christenouders kregen 't kwaad
In hun strijd om 't kroost ontrukken Aan den Godsdienstloozen staat
In hun worsteling naar boven Streden zij in Gode's kracht
En hebben onder Zijnen zegen Den Bijbel weer in school gebracht

Toch viel dit in 't dorp Engwierum In d'eerste jaren nog niet mee
En sommige van deez christenouders Zonden toen hun kroost naar Ee
Zeker dit had z'n bezwaren Elke dag die lange reis
Doch zonder offers kreeg men nergens Dit geliefde onderwijs

Ook de hier genoemde weduw Werd haar doopgelofte trouw
Doch de tegenstanders zwoeren Dat deze daad haar rouwen zou

Toen zij weer zoals tevoren Met haar broodkorf venten ging
Was 't dat men bij de deur reeds Haar met dit antwoord ontving:

Van jou zijn wij thans niets meer nodig Ga nu maar naar de vrienden toe
Die moeten nu maar voor je zorgen En mogen zelve weten hoe

Je bent een echte wrede moeder Je jaagt je kroost door weer en wind
En daarbij denk je nog schijnheilig Dat God die wreedheid vroomheid vind.
Als je waarlijk dan zo vroom bent Wel dan heb je ook geen nood
Ga maar stil aan 't beekje zitten De raven brengen je wel brood

Met een pijndoorpriemde harte
En legt dat bloedend harte open
Tot scheen haar lijdensbeker
Alle steun werd haar onthouden
And're armen kregen voorraad
Doch hare kelder liet men ledig
Dikke tranen rolden neder
Terwijl het zien van moeder's droefheid
Keert zij tot haar meisjes weer
Voor haar trouwe Hemelheer
Ten boorde toe nog niet gevuld
Het was toch haar eigen schuld
Door rijke boeren hen gebracht
En nu haar ziel werd even nacht
Uit het bedrukte moederoog
Het kinderhart terneder boog
Maar God die antwoordt eer de zijnen zuchten
die met den druk ook steeds de uitkomst biedt
Die zorgt voor die gelovig tot Hem vluchten
Vergeet haar met haar wezen niet

Op een morgen toen S. Hoekstra
Liep hij onderweg toch even
Na de gewone morgengroeten
Of twee van haar meisjes wilden
Als altijd weer naar 't werk zou gaan
Bij de bedroefde weduw aan
Was 't dat hij vriendelijk vroeg
Aardappel zoeken bij de ploeg

Eerst had de moeder nog bezwaren
Doch Siebren zei, 'k moet zelf toch ploegen
'K zal zoveel mogelijk helpen
Als elk een helft van 't land kan nemen
Vol moed toog straks het dapper tweetal
Aardappel zoeken in hun korfjes
En God, die Ruth haar plaats deed vinden
Had ook in zijn trouw en goedheid
De helft was 't loon der brave zoeksters
Toen het werk was afgelopen
Als bij de boordevolle kelder
Met dank aan God voor Zijne hulpe
De kind'ren zagen niet begrijpend
Hoe kon die bij zoveel blijdschap
De stakkers waren nog zo klein
En zal dus altijd bij hen zijn
Vertrouw ze dus aan mij maar toe
Worden zij zo gauw niet moe
Naar 't land van Holwerda
Almaar Siebren achterna
Bij Boaz' maaiers op het veld
Een rijken zegen hen besteld
Siebren bracht de piepers thuis
'T leek waarlijk nu wel feest in huis
Moeder sloeg een blik omhoog
Bleef ook thans haar oog niet droog
Verbaasd hun lieve moeder aan
Dan nu nog huilen staan

Eén van hen sprak dit gevoelen
En de moeder moest toen hooren
Bij de lege kelder schreien
Doch moe kan wel altijd huilen
Toen ook onomwonden uit
Uit de mond van eigen spruit
Dat begrijp ik o zo goed
Als zij thans ook huilen moet

Dat deze zoo bijzond're zegen
Dat zij Pniël had geworsteld
Voor haar gebedsverhooring was
Begrepen zij na jaren pas

Ook later is 't geloofsvertrouwen Van deze weduw nooit beschaamd
God baande steeds voor haar de wegen En heeft haar voor haar taak bekwaamd
En vaak klom uit dit kleine huisje Dankend 't lied tot Hem omhoog
Die vaak met ontferming over hen zich nederboog

Christen, mag de smart des levens u doen twijf'len aan uw God
Moogt g'uw vadershand mistrouwen in zijn reg'len van uw lot?
Die't belooft heeft zal 't gestand doen 'T woord dat Hij zijn kind'ren gaf
Ik ga met u op de reisweg Om uw gids te zijn en staf

Wordt de strijd der vrome ouders Steeds den kind'ren nog verteld?
En hoe wij zoveel jaren later Door God in ruimte zijn gesteld
Weet een volk dat zijn historie Met of uiterst weinig kent
Is aanvankelijk reeds verloren En vliegt zeker naar z'n end
Moeders hebben daags de hitte Des 's nachts de koude getrotseerd
Opdat naar verbonds-gelofte Het kroost Gods woord steeds werd geleerd

Zo is onder Gods zegen De christenschool eens opgebouwd
Op ons rust thans de dure roeping Bewaar het pand u toevertrouwd

Waakt opdat de zilv'ren koorde Die ons bindt aan "Vaders staat"
Straks dat pand niet wreed vermoorde Waakt dan voor het is "te laat"

OUDE KLOOSTER-, MOLEN- EN JAAGPADEN DIGITAAL OP KAART

Alle gegevens over paden en routes in de regio's Midden- en Zuidoost-Fryslân zijn door de provincie gedigitaliseerd. De kaart is digitaal te bekijken op www.oudepadennieuwewegen.nl. Op de kaart staan bestaande en verdwenen paden en wegen, aangevuld met informatie over interessante cultuurhistorische gebouwen, elementen, volksverhalen en anekdotes die bij de paden horen. De kaart legt uit hoe de paden en wegen in Fryslân zijn ontstaan en soms weer zijn verdwenen. Aan het verzamelen van de gegevens over oude paden hebben zo'n 250 bewoners van de regio en historici enthousiast hun steentje bijgedragen. De speurtocht naar gegevens in de andere regio's in Fryslân is op dit moment nog in volle gang. Deze gebieden worden voor oktober 2008 ook ingevoerd. Daarna is de kaart compleet voor de hele provincie Fryslân.

SCHIPPER BEREND JACOBS DE GROOT VERMIST

Ronald de Groot (agostina@planet.nl)

Inleiding
In een vorig verslag schreef ik naar aanleiding van een vondst in het Dokkumer Burgerboek over schipper Jacob Jacobs de Groot. Daarin schreef ik dat Jacob regelmatig verbleef in een andere havenplaats, namelijk het Oostfriese waddeneiland Juist. Verder schreef ik dat hij lading vervoerde naar de Oostzee en dat dit is opgetekend in belastingregisters waarvan de transcriptie is gepubliceerd door de Historische Vereniging in Estland.
Deze keer wil ik iets vertellen over een zoon van hem, namelijk Berend Jacobs de Groot. Hij was evenals zijn vader schipper van beroep. Met hem was iets bijzonders aan de hand: Berend, vader van vier kinderen kwam bij één van zijn reizen niet terug bij zijn gezin dat woonde op het Oostfriese waddeneiland Juist. Pas jaren later stond hij weer voor de deur. Wat was hem overkomen?

Geboorte en huwelijk
Berend Jacobs de Groot (zoon van Jacob Jacobs de Groot en Stientje Janssen) is geboren (religie Ev.Luth.) in 1773 op het waddeneiland Juist. Hij trouwde toen hij 25 jaar was met de 16-jarige Rena Mos (dochter van Egbert Janssen Mos en Pieternella Pieters de Boer**Error! Bookmark not defined.**. Huwelijks-inschrijvingen:**Error! Bookmark not defined.** 3 feb 1799 te Veendam, 17 feb. 1799 te Appingedam en 19 feb. 1799 te Juist (Dld). Rena is geboren op 29 april 1782 te Appingedam (religie Ned.Herv.).

Kinderen van Berend Jacobs de Groot en Rena Mos

1. Egbert Johannes de Groot, geboren 8 mei 1803 te Juist. Egbert is vernoemd naar zijn grootvader Egbert Janssen Mos.
2. Jacob de Groot, geb. 3 nov 1804 Juist (Dld), ged. 5 nov 1804 Juist, beroep schippersknecht. Jacob is vernoemd naar grootvader Jacob Jacobs de Groot
3. Stientje Friderica Elisabet de Groot, geboren 20 aug 1806 te Juist. Stientje is vernoemd naar haar grootmoeder Stientje Janssen, de vrouw van Jacob Jacobs de Groot.
4. Petronella Augustina Berends de Groot**Error! Bookmark not defined.** geboren 19 april 1808 te Juist. Petronella is vernoemd naar haar grootmoeder Pieternella de Boer, de

vrouw van Egbert Janssen Mos.
5. Barend de Groot, geboren 9 dec 1815 te Zaandam. Barend is vernoemd naar zijn vader Berend Jacobs de Groot
6. Mattheus de Groot, geboren 2 feb 1818 te Groningen.
7. Elisabeth de Groot, geboren 3 mrt 1820 te Doniawerstal.
8. Jacomina de Groot, geboren 1 dec 1822 te Rotterdam.
9. Johannes de Groot, geboren 26 jan 1826, 8u30 te Dendermonde (B).

Kinderloze periode
Tussen 1809 en 1814 zouden er naar verwachting twee kinderen moeten zijn geboren. Bij mijn naspeuringen kwam ik op Genlias iets tegen, waaruit zou blijken dat Rena in die periode wel een kind baarde, maar van een andere vader.
In Genlias wordt Rena hier echter als vader René vermeld. Maar omdat ik vermoedde dat René de moeder moest zijn, ben ik naar het stadsarchief in Dordrecht getogen. Daar werd mijn vermoeden bevestigd. Uit de huwelijksbijlagen trof ik namelijk een militair certificaat aan waarin Rena Egberts Mos als de moeder en Engenard Smit als de vader van Petrus staan vermeld.
Transcriptie:
De Staatsraad , de Gouverneur der Provincie Noord-Holland verklaart dat Petrus Smit, geboren te eiland Juist in 't Hannoverse den 5 januari 1813 van beroep Schipper, zoon van Engenard en van Rene Egberts Mos van beroep – , wonende te Amsterdam binnen de gemeente van Amsterdam, voor de Nationale Militie is ingeschreven; dat hem vervolgens bij de loting is ten deele gevallen het nummer 371/5 op hetwelk hij is ingelijfd geworden bij de divisie pontonniers en den tijd van 7 jaren hebbende gediend, behoorlijk uit de dienst ontslagen is.
Gegeven te Haarlem den 21 april 1842, de Staatsraad , Gouverneur voornoemd.
Signalement: Lengte: 1 el, 7 palm, 1 duim, 0 streep (= 1 m 71), aangezicht: lang, voorhoofd: hoog, ogen: blauw, neus: spits, mond: onbestemd, kin: plat, haar: donkerblond, wenkbrauwen: idem, merkbare tekenen: boven het linker oog, handtekening: kan niet schrijven;

Buitenechtelijk kind
Waarom kreeg Rena een buitenechtelijke relatie? Een aannemelijke verklaring is dat ze dacht, dat Berend was verdronken en niet meer terug zou komen. Dat ze zonder inkomen.op het eiland Juist achter zou blijven met vier kinderen. Blijkbaar heeft Engenard Smit zich toen over haar ontfermd met als gevolg dat uit die relatie een kind werd geboren: Petrus Mos/Smit.

Kapers

Maar omdat Berend uiteindelijk weer boven water kwam, moet er een andere reden zijn geweest voor zijn verdwijning. In de tijd van zijn afwezigheid (de Franse Tijd 1795-1813) hebben de Engelsen honderden Nederlandse vracht- en vissersschepen opgebracht en bovendien tijdens marineacties duizenden matrozen krijgsgevangen gemaakt. Familieleden verkeerden in grote onzekerheid over het lot van hun vaders, zonen en broers. De uitwisseling van krijgsgevangen verliep traag. Het krijgsgevangenenkamp Norman Cross lag 100 km ten noorden van Londen. Na de val van Napoleon werden in juni 1814 alle krijgsgevangenen vrijgelaten.

Het is dus mogelijk dat het schip van Berend werd gekaapt en dat hijzelf daarbij krijgsgevangen werd gemaakt. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het feit dat hij vier jaar lang niet thuis kwam. Opmerkelijk is dat na zijn thuiskomst Rena niet meer alleen op Juist achterblijft, maar meevaart (zie de geboorteplaatsen van de vijf kinderen na 1814).

Monument te Norman Cross

Overlijden

Berend is overleden op 28 juni 1829 (56 jaar) te Wichelen (België), aan boord van zijn schip De Hoop, waarop ook zijn vrouw vertoefde.

De overlijdensakte werd gevonden bij de huwelijksbijlagen (1853) van zijn jongste zoon Johannes. Volgens deze overlijdensakte is Berend geboren in 1773 te Juist, maar in de kerkregisters (Ev.Luth.) van Juist heb ik echter zijn doopinschrijving niet aangetroffen.

Na de dood van haar man (1829) ging Rena in Amsterdam wonen waar zij als “schippersche” het schippersbedrijf van haar man met behulp van haar zoons heeft voortgezet. Zij woonde daar tot 1856 in de Haarlemmer Houttuinen.

Hoewel ze vermeld stond als eigenaresse van een schippersbedrijf, was ze van 1845-1856 (63-74 j) behoeftig en kreeg ze 2x per jaar middelen van de bedeling ("huiszittenhuizen"). Op 74-jarige leef-tijd kon ze blijkbaar niet langer in haar eigen huis "zitten" en is ze in 1857 naar de diaconie (het bejaardentehuis van toen) gegaan, waar ze 3 jaar later (77j) in 1860 overleed.

En hoe verging het de kinderen?
Egbert Johannes de Groot was schipper en trouwde in Hoorn met Aaltje Adriaans Schoonewagen, een weduwe met één kind. Hij heeft zich later als winkelier gevestigd in de Dirk van Hasseltsteeg te Amsterdam. Egbert is overleden toen hij 74 jaar oud was. De schrijver van dit artikel is één van zijn nakomelingen.
Jacob de Groot, schippersknecht. Over zijn lot is niets bekend.
Stientje Friderica Elisabet de Groot**Error! Bookmark not defined.** trouwde met Hinrick Hohnhorst, tapper; ze woonden op de Nieuwendijk in Amsterdam. Stientje overleed op de leeftijd van 37 jaar.
Petronella Augustina Berends de Groot**Error! Bookmark not defined.** trouwde met schippers-knecht/dagloner Jan Jans van Dijk. Ze woonden in Schouwerzijl (prov. Groningen) en kregen 10 kinderen.
Petrus Mos trouwde na zijn diensttijd met Louiza Yda van Buuren. Zij woonden in Nieuw Lekkerland (Zd Holland) en kregen 12 kinderen.
Barend de Groot, zandschipper, getrouwd met Pietertje Zaaghoorn, 8 kinderen.
Mattheus de Grootschipper, woonde evenals zijn broer Egbert Johannes in de Dirk van Hasseltsteeg te Amsterdam. Hij trouwde op dezelfde dag als zijn broer Barend, met als getuige hun oudste broer, Egbert Johannes.
Elisabeth de Groot trouwde met Pieter Puster, zandschipper. Ze is jong overleden (27 jaar), waarschijnlijk in het kraambed van haar eerste en enige (doodgeboren) dochter.
Jacomina de Groot trouwde met Laurens Pustert. Zij kregen 4 kinderen.

Dirk van Hasseltsteeg

Johannes de Groot, schippersknecht/schipper, 5 jaar bij de nationale militie. Hij trouwde in Amsterdam toen hij 27j was, met Gesina de Jong (dienstbode, 23j). Hij is jong overleden (37j) in Amsterdam. Zij kregen één zoon, Berend.
Er zijn hedendaagse nakomelingen van hem gevonden op internet. Dankzij dit feit konden de nakomelingen van Egbert Johannes en die van Johannes met elkaar gekoppeld worden. Deze zijn op internet te vinden op: www.geneadutch.nl en http://members.home.nl/timkrooneman

Naamgeving Berend – Barend – Bob
Bij de nakomelingen van schipper Berend Jacobs de Groot komt de naam Barend regelmatig voor. Bij de jongste generatie evenwel als Bernhard en Bob. Het was een familiedrama toen mijn moeder, net na de oorlog, mij de naam Ronald gaf in plaats van Barend. De naam Barend raakte later in de vijftiger jaren mede in onbruik door het radio-programma "Barend Bluf" van toen, met onder andere het volgende liedje:

Barend Bluf
Barend Bluf, Barend Bluf,
Waarom doe je toch zo oliedom
Barend Bluf, Barend Bluf,
Waarom doe je toch zo suf
(Tekst en muziek van Benny Vreden)

DIGITALISEREN FRIES RELIGIEUZENARCHIEF

Het Archief- en Documentatiecentrum voor rooms-katholiek Friesland in Bolsward is begonnen met het digitaliseren van het materiaal. Het religieuzenarchief van het centrum bevat de gegevens van ruim vijfduizend personen. Naast persoonsbladen van elke religieus zijn er ook veel krantenknipsels en zaken als foto's, in memoriams en jubileummisboekjes. Op de website www.archiefrkfriesland.nl zijn al summiere gegevens van Friese religieuzen te vinden. Om privacyredenen zijn alleen gegevens vrij toegankelijk van hen die voor 1904 zijn geboren of reeds zijn overleden. Het documentatiecentrum heeft daarnaast een grote collectie devotionalia, foto's, bidprentjes en archieven van katholieke parochies, scholen en verenigingen.

AANVULLING JAN JACOBS DE GROOT

Ronald de Groot (agostina@planet.nl)

In aanvulling op mijn in De Sneuper 87 verschenen artikel nog wat bijzonderheden over Jacob Jacobs de Groot gevonden in de Sontregisters en in het online-archief van de Leeuwarder Courant.

Sont-tolregisters
Een aantal ervan is gedigitaliseerd en betreft de jaren: 1721-1723, 1731, 1741-1743, 1751-1753,1761-1763. Over Jacob Jacobs de Groot staat er het volgende te lezen:

26/7/1761* Heenreis, wind WNW, schipper: Jacob Jacobs de Groot; thuishaven Friesland; vertrekhaven **St Martin** (op Ile de Ré bij La Rochelle in Frankrijk); bestemmingshaven: **Oostzee**; lading **zout.**
30/8/1761 Terugreis, schipper: Jacob Jacobs de Groot; thuishaven Friesland; vertrekhaven **Koningsbergen** (Kaliningrad in het tegenwoordige Rusland), bestemmingshaven: **Amsterdam**; lading **haver.**
19/4/1762 Heenreis, schipper: Jan *(dit moet Jacob zijn)* Jacobs de Groot; thuishaven: Friesland; vertrekhaven: **Hamburg** (Duitsland); bestemmingshaven: **Koningsbergen** (Rusland); lading: **stukgoed.**
17/5/1762* Terugreis, oostenwind; schipper: Jacob Jacobs de Groot; thuishaven Dokkum; vertrekhaven: **Koningsbergen** (Rusland); bestemmingshaven: **Delfzijl**; lading: **rogge**.
13/7/1762* Heenreis, wind WNW; schipper: Jacob Jacobs de Groot; thuishaven Dokkum; vertrekhaven **Delfzijl** (Nederland); bestemmingshaven: **Oostzee**; lading: **ballast.**
27/8/1762* Terugreis, wind OZO; schipper: Jacob Jacobs de Grooth; thuishaven: Dokkum; vertrekhaven: **Koningsbergen** (Rusland); bestemmingshaven: **Amsterdam**; lading: **hennep.**
26/5/1763 Heenreis, schipper: Jacob Jacobs; thuishaven Friesland; vertrekhaven **Amsterdam**; bestemmingshaven **Stettin** (Szczecin in het tegenwoordige Polen); lading: **wol**.
18/7/1763 Terugreis, schipper; Jacob Jacobs de Groot; thuishaven Dokkum; vertrekhaven: **Danzig** (Gdansk in het tegenwoordige Polen); bestemmingshaven: **Hamburg** (Duitsland); lading: **rogge**.

Leeuwarder Courant
De inhoud van de Leeuwarder Courant staat op internet en is doorzoekbaar vanaf 1752 tot heden. De hierboven met * gemerkte Sontpassages staan

hierin opgetekend. Zo wordt Jacob Jacobs de Groth genoemd in de rubriek Scheepvaart bij schepen die de Sont ("Zond") gepasseerd zijn op 17 mei 1762. Bron: http://www.archiefleeuwardercourant.nl/

Scheepsaandelen
In de Leeuwarder Courant van 1766 staat te lezen dat er een aandeel in het schip van Jacob Jacobs de Groot zal worden geveild:

No. XI. Een Agtste Portie in 't Koffe-schip DE JONGVROUW MARIA genaamt, door Jan Jansen Rowaan wordende gevoert, lang 80, wyd 20 en hol 8 en een tweede voeten, in den jaare 1755 nieuw uitgehaalt, en leggende althans tot Amsterdam.
No. XII. Drie Twee-en dartigste Portien in 't Koffe-schip SIBILLINA en HILLEGONDA, door Jacob Jacobs de Groot gevoert, lang 88, wyd 22 en een tweede en hol 10 en een tweede voeten, in den Jaare 1764 nieuw uitgehaalt, zynde op reis na Noorweegen.
No. XIII. Een Zestiende Part in 't Koffe-schip ANNA MARIA en ELISABETH genaamt, lang 83, wyd 20 en twee darde, en hol 9 en een darde voeten, in den Jaare 1764 nieuw uitgehaalt, leggende thans te Harlingen.
No. XIV. Een vyf-en-twintigste Part in 't Koffe-schip genaamt DE JONGE JANKE DE GROOT, door Teunis Claases de Groot gevoert, lang 98, wyd 34 en hol 12 voeten, in den Jaare 1764 nieuw uitgehaalt, leggende mede tot Harlingen.
No. XV. Een Zestiende Portie in 't Koffe-schip genaamt DE NIEUWE WERF VAN BOCK, door Bodes Jacobs als schipper gevoert, lang 90 en een tweede, wyd 23 en een zesde, en hol 11 en een zesde voeten.
No. XVI. Een Twee-en-dartigste Portie in 't Koffe-schip, genaamt Jufrouw GEERTRUID, lang 99 wyd 24, en hol 12 voeten, door Aart Arjens als Schipper gevoert.

Transcriptie: De secretaris B. Suiderbaan en advocaat P.A. Bergsma presenteren bij strijkgeld te verkopen in Dokkum o.a.:
No XII. 3/32ste Portien in het Koffeschip SIBILLINA en HILLEGONDA, door Jacob Jacobs de Groot gevoerd, lang 88, wijd 22½ en hol 10½ voeten, in het jaar 1764 nieuw uitgehaald, zijnde op reis naar Noorwegen.

Koffeschip "Sibillina & Hillegonda"
22,40m lang, 5,70m breed en afstand dek tot bodem 2,70m.
Met een grote en een kleine (bezaan) mast, een boegspriet en een vaste kiel (dus geen platbodem met zijzwaarden en daardoor heeft een kofschip een grotere vaardiepte nodig dan bijvoorbeeld een Smak),

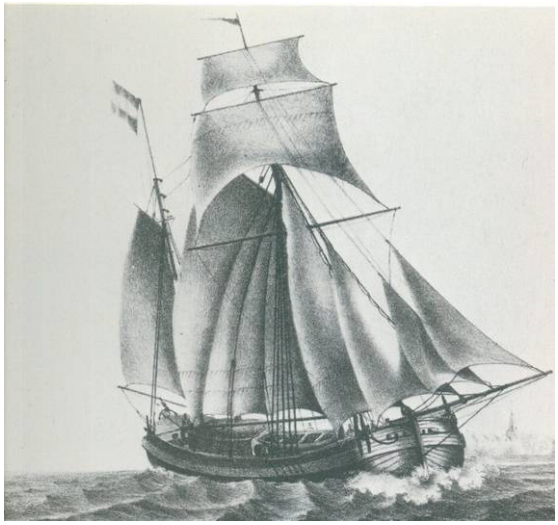

Voorbeeld van Kofschip

OP WEG NAAR DE NIEUWE WERELD

Joop Hoek (joophoek@skynet.be)

Het zijn de laatste jaren van de negentiende eeuw. Mijn overgrootvader, landbouwer en winkelier Marten Johannes de Wal (*1860 Bergum) uit Veenwouden vertrekt naar Rotterdam. Voor Friese genealogen wordt hij daardoor zo goed als onzichtbaar. Hoe loopt het met hem af?

Marten Johannes moet zijn ogen hebben uitgekeken als hij in het najaar van 1890** met zijn vrouw Grietje Barelds Jansma (*1856 Tietjerksteradeel) en zijn kinderen in Rotterdam arriveert. Het zijn Fokje (*1880), Trijntje (*1881), Tietje (*1882), Elisabeth (*1887), mijn grootvader Johannes (*1889) en Anna (*1890), allen in Veenwouden geboren.
De herrie van een havenstad komt hen tegemoet en geuren van kruiden, leer, huiden en olie dringen hun neusgaten binnen. Stoomschepen blazen ten afscheid op de Nieuwe Maas en kiezen via de in 1872 gegraven Nieuwe Waterweg het ruime sop. Sleperswagens, getrokken door zware knollen, vervoeren hun vracht. Onder meer vaten, kolen, voedsel, hout en gonjebalen. Hondenwagens nemen de lichtere vrachtjes voor hun rekening. Rotterdam barst uit zijn voegen. De stad is niet berekend op de aanwas van zoveel mensen die, het platteland ontvluchtend, er aan de kost proberen te komen.
Marten gaat met zijn gezin op zoek naar een woning in het benauwde en oude stadshart. Veel huizen in de stadskern zijn gebouwd in de zeventiende eeuw. Er is geen plek voor het gezin De Wal in de historische driehoek. Tussen 1880 en 1920 groeit de bevolking van de Maasstad van 210.000 naar 315.000 zielen. Er dreigt woningnood. In Rotterdam-Zuid worden snel rijen goedkope woninkjes in elkaar gezet om de aanwas op te vangen. Die buurten worden al gauw de 'boerenzij' genoemd. Er zijn complete straten waar alleen Fries wordt gesproken, of Zeeuws en Brabants. Rotterdam heeft dringend behoefte aan grond om steeds meer woningen te bouwen. Dorpen en kleine stadjes in de omgeving worden geannexeerd, zoals Feijenoord, Delfshaven, Kralingen. Het Oude Noorden wordt ontworpen en volgebouwd met arbeiderswoningen. De huizen worden per etage verhuurd. De woonomstandigheden zijn bedroevend. Op dertig vierkante meter vloeroppervlak leven soms wel tien, twaalf mensen.
Veel Rotterdammers zoeken hun heil elders. Vanuit Rotterdam vertrekken tienduizenden emigranten, landverhuizers genoemd, naar Amerika. De schepen van de in 1873 opgerichte Holland Amerika Lijn (HAL) vervoeren de gelukzoekers.

Volgens mijn moeder Grietje, een kleindochter van Marten Johannes, kwamen Marten, zijn vrouw Grietje en hun kinderen naar de Maasstad om er ook in te schepen naar Amerika. De oogsten op het platteland mislukken, de middenstand heeft het slecht. Marten Johannes, volgens genealoog mevrouw De Jong-De Wal uit Grouw, winkelier in Veenwouden en Bergum, ging ook het grote avontuur aan. Het zal een moeilijke en emotionele beslissing zijn geweest. Al vanaf het eind van de zeventiende eeuw wonen zijn voorouders in en rond Veenwouden. Het zijn landbouwers en veenbazen. Anna, het laatste in Friesland geboren kind van mijn overgrootouders, komt nog in Veenwouden ter wereld. De andere kinderen worden in Rotterdam geboren.
De reis naar het beloofde land blijkt een illusie. Marten en zijn gezin maken nooit de grote oversteek maar blijven door welke oorzaak ook in Rotterdam. Hij vindt er als los werkman, kaashandelaar en koopman tot 1913 werk. Dan vertrekt hij uit de Maasstad. Wie zijn relaties zijn, zijn vrienden, het is onbekend. Veel mensen die de naam De Wal dragen wonen er in die tijd niet in de Maasstad. Ze zijn op de vingers van een hand te tellen. Een van hen is Johannes de Wal, op 3 april 1902 geboren in Lemmer. De jongen is een leerling-machinist en vertrekt in juni 1926 naar Leeuwarden.
Marten woont met zijn gezin in Rotterdam in de Thorbeckestraat op het Noordereiland. Een kunstmatig eiland, ontstaan na het graven van de Noorderhaven. Het drijft als een sigaar in de Nieuwe Maas. Zoon Bartelt wordt daar op 30 november 1891 geboren. Ze wonen in een relatief goede, vanaf 1880 opgetrokken woonbuurt, met een mix van grote, statige herenhuizen en nieuw opgetrokken arbeiderswoningen.
In 1901 is de Woningwet aangenomen en veel nieuwe panden zijn al volgens aangescherpte, gemeentelijke normen gebouwd. Zo moet elke woning een privaat (poepdoos) hebben. Veel arbeiderswoningen in Rotterdam hebben in die tijd nog geen aansluiting op het drinkwater en elektriciteitsnet en riolering. Pas in 1920 krijgen de meeste woningen in Rotterdam elektrisch licht. Nog geen honderd jaar geleden heersen in sloppen en stegen onhygiënische toestanden. De drollen drijven in het open water dat ook gebruikt wordt om eten te wassen en thee van te zetten. Besmettelijke ziekten eisen hun tol.
Als het socialistische gemeenteraadslid Hendrik Spiekman in 1902 de binnenstad intrekt om zich persoonlijk van de situatie van de ongelukkigsten van Rotterdam op de hoogte te stellen, schrikt hij zich rot. “Rozengang had men een nauwe scheur gedoopt, slop in de Schavensteeg nr. 12. Spelonk tussen twee huisjesrijen met een breedte van nauwelijks 1.40 meter. Waar nooit een sprankje zonlicht komt. Een ondraaglijke stank komt ons tegemoet. Bij het laatste huisje moesten we diep bukken om

binnen te kunnen komen. De eerste ogenblikken merkten we niets op dan een pikdonkere ruimte. Was dat een menselijke woning!" De bewoonster vertelde Spiekman een emmertje drinkwater te moeten bedelen bij goedgezinde bewoners in de Schavensteeg. Onder de bedstee trof Spiekman grote gaten aan, waar de ratten 's avonds uit te voorschijn kwamen en letterlijk de kaas van het brood vraten. De bewoners aten vaak onbedoeld rode huzaren. Wandluizen die van het plafond in het eten op tafel vielen.
In november 1894 verhuist het gezin De Wal naar Kralingen, geannexeerd door Rotterdam. Het woont in de Sophiastraat 55, waar Aaltje (Alie *1896) en Hendrik (Henk *1898) worden geboren. Vanuit de Sophiastraat verhuist het gezin naar de Speelmanstraat 91. Een straat met aan weerskanten hoge arbeiderswoningen. Ze wonen ook nog een tijdje in de Vogelstraat, zo genoemd naar de particuliere projectontwikkelaar Aart de Vogel. Uiteindelijk komt het gezin in het buitengebied van Rotterdam, op de Kortekade 216, gelegen in de voormalige gemeente Kralingen, terecht. Mijn moeder is daar op 9 november 1913 geboren. Verhuizen was in die tijd winstgevend. Er was veel leegstand. Huurders profiteerden daarvan. Veel verhuurders lieten de woning behangen en fris verven om hun nieuwe huurders ter wille te zijn.
Aan de Kortekade staan arbeiderswoningen. Het is een landelijke omgeving. Binnen is het vochtig en staat het water onder de houten vloer. Maar het uitzicht over de nabij gelegen Kralingse Plas is schitterend. Marten, afkomstig uit de Friese Wouden, moet er zijn hart hebben opgehaald. De plas, voor 1895 Bosch- of Noordplas genoemd, is ontstaan door het uitbaggeren van veengronden. De woning ligt tussen de molens De Ster en De Lelie. In Kralingen is werk zat te vinden. Er zijn touwslagerijen, loodwitmakerijen, een katoendrukkerij, een glasblazerij, houtzaagmolens langs de Hoge Zeedijk en snuifmolens aan de Kortekade. Marten werkt een tijdje bij een touwslagerij en verdient later zijn brood als kaashandelaar.
Intens verdriet blijft Marten en zijn vrouw niet bespaard. Drie kinderen sterven heel jong, Johannes (*1884) Elisabeth (*1885) en de kleine Hendrik (*1894). Zijn dochter Trijntje wordt maar 36 jaar oud. Dochter Fokje overlijdt in februari 1940 in Rotterdam. Haar zus Aaltje komt op gruwelijke wijze om het leven op 14 mei 1940 als Duitse bommenwerpers Rotterdam bombarderen. Samen met haar man Toon Coerver, hun zwangere dochter en andere familieleden sterft zij in de vlammenzee. In 1936 overlijdt Grietje Barelds Jansma, de vrouw van Marten Johannes. En in 1946 wordt zijn zoon Hendrik verdronken gevonden in het water bij de Lage Erfbrug in Rotterdam. Maar dat maakt overgrootvader Marten niet meer mee. In augustus 1942 overlijdt hij in Beekbergen waar hij in juni 1913 met zijn twee jongste kinderen aan de Engelanderweg 37 is gaan wonen.

Hij leeft er van drie erfenissen en verdient wat bij als conciërge bij Antonie Fokker, de beroemde vliegtuigontwerper. In de buurt is hij bekend als organisator van jachtpartijen. Door de familie wordt hij 'opa Appeldoorn' genoemd.
**Dit is een aanname.

Marten Johannes van der Wal met Grietje Barelds Jansma

VRAAG

Mijn familie komt oorspronkelijk uit Wierum. Ik ben gekomen tot ca 1750. Een deel van de DTBL administratie is niet bewaard. Kunnen de gegevens van de waterschappen mij verder helpen? Wie heeft daar ervaring mee?
Er is een Atze Pieters (*7/5/1782, Wierum), die trouwt met een Afke Tjerks/Tjeerds op 12-06-1808 te Wierum. Vervolgens stuit ik op een overlijdensbericht in Oostdongeradeel Atse Pytters + 22-07-1808, tien dagen na de huwelijksdatum. Danis er een geboortebericht *06-03-1809 (~13-04-1809 te Wierum) Attie d.v. Atse Pytters en Afke Tjerks met de opmerking dat de vader overleden is. Is bij iemand iets bekend over een incident omstreeks de overlijdensdatum?
Albert van der Bos, a.vanderbos@planet.nl

GESCHIEDENIS VAN MUSEUM 'IT BRAAKHOK' TE EE

Vlasafval als munitie voor schietende jeugd

Douwe A. Zwart (dazwart@home.nl)

Ee heeft de status 'beschermd dorpsgezicht'. Het dorp haalde daarmee menigmaal krant, radio en televisie. Het braakhok vormt één van de vele monumenten van het dorp. Volgens de inmiddels overleden generatie die geboren is in de 'fin de siècle'(rond 1895) moet het braakhok ergens in de 18e eeuw gebouwd zijn. Is dat wel waar? Dat de 'grand dame' inderdaad op leeftijd is bewijst ons een koopakte waarin staat dat Froukje Sjoerds Sjoerdsma, weduwe van Jacob Aesges Minnema te Ee op 16 juni 1825 een hok aankoopt ten behoeve van de vlasbewerking. 'Om daarin vlas te braken staande bij de kamer van de koperse'. Froukje woont in één van de éénkamerwoningen (onder hetzelfde dak) pal naast het braakhok. Verkoper is Sjoerds Pieters die dan opgesloten zit in het blokhuis van Leeuwarden.

Volgens de koopakte van 1825 bracht het hok 100 gulden op. Dit bewijst dat het gebouw al in 1825 overeind staat.
Decennialang wordt in het gebouw vlas bewerkt. Vlas wordt met wortel en al uit de grond getrokken. Als het vlas droog is, wordt het gerepeld 'rûpelje', waarbij de zaaddozen worden verwijderd. Dan wordt het vlas geroot en daarna volgt het zogenaamde braken. Bij het braken worden de vezels van de resterende plantendelen gescheiden. Door ze te kneuzen, het braken, worden ze geschikt gemaakt voor het hekelen. Het vlas wordt dan zacht en glanzend.
Bij een bezoek aan Jacob Broersma, aan de Greate Loane in Ee wordt me alles duidelijk. Hij is in Ee zeker geen onbekende verschijning! Als bestuurslid van stichting 'It Braakhok' doet hij onder andere demonstraties voor het vlasmuseum. Gepassioneerd vertelt hij over het aloude vlas bewerken, een ambacht uit zijn kinderjaren. Hij herinnert zich nog dat hij als schooljongen de hardwerkende vlasbewerkers in het braakhok zag zitten. Hele dagen braken viel niet mee want door al het stof dat tijdens de werkzaamheden vrij kwam, was het geen gezond werk. 'Je zag de ander soms niet meer', aldus de in 1925 geboren Broersma. 'Maar je moest wel anders had je geen eten op tafel want een uitkering was er immers niet'.
Als jongen van een jaar of 10-11, dat was in de crisisjaren (jaren dertig), maakte hij klapbussen, 'propkesjitters', gemaakt uit hout van de vlier. 'Je sneed een klein takje uit de boom en haalde de pit eruit. Een stamper of stempeltje in het uitgeholde houtje en klaar was kees. Vervolgens gingen de jongens naar het braakhok voor vlasafval. Op een stukje kauwen totdat het propjes geworden waren en schieten maar! Sommige mensen schrokken van deze wapens want de knal was hard!
Hoe zag het braakhok er van binnen eigenlijk uit, vraag ik me af. 'Je kwam door de deur die naar een gangetje leidde. Voorin (wegzijde) aan de rechterkant was een kamertje waar het bewerkte vlas werd opgeslagen. De ongeveer vijf vlasbewerkers zaten daar dan voor een hasse bassie, dit om het stof weg te spoelen want braken was immers geen gezond werk. Ten slotte had je de eigenlijke werkvloer waar werd gebraakt. De toenmalige gemeente Oostdongeradeel kende vijf van die braakhokken, Anjum, Paesens-Moddergat, Morra-Lioessens, Oosternijkerk en Ee'.
De gemeente Oostdongeradeel was ook tevens eigenaar.

In de 'minne jierren', de crisisjaren, ging het slecht met de landbouw. De graanprijzen en melkprijzen en ook de prijzen voor de bundels vlas daalden exorbitant zodat de boerenarbeiders die in de herfst- en wintermaanden veelal het vlas bewerkten in het braakhok of in het 'têrskhús fan 'e skuorre' financieel gezien niet meer konden worden betaald. De kosten die de werkgever maakte voor elke bundel vlas bedroeg f 1,84 à f 1,98. Op de

markt bracht zo'n bundel vlas slechts f 1,50 op. De werkgever maakte dus op elke bundel vlas een verlies van f 0,34 à f 0,48. Gelukkig kwam de regering in 1931 met drastische maatregelen. Iedere werkgever ontving voortaan een toeslag van 50% voor elke bundel vlas! Onder werkgever werd niet de vlasfabrikant verstaan maar de boer of handelaar, gemeente of vereniging. 'Bij de ontworpen regeling is uitgegaan van de gedachte dat de arbeider zooveel mogelijk in dienst moet blijven van den boer en dat de boer het volle loon betaalt'. Uiteraard diende de werkgever wel alles nauwkeurig bij te houden.
In die tijd, de jaren dertig dus, had het braakhok in Ee nog een lemen vloer in de werkruimte en een apart kamertje voor de opslag van het bewerkte vlas. In zoverre Broersma het zich herinnert, heeft men tot in 1938 of 1939 daar nog gebraakt.
In de strenge oorlogswinter van 1944 op 1945 nam een gezin uit de Geitenkamp, een soort Jordaanbuurt maar dan in Arnhem, als evacués intrek in het braakhok. Het jonge gezin kreeg er in het braakhok nog een kind bij, een meisje. Jaren geleden, intussen een volwassen vrouw geworden, bracht zij nog een bezoek aan haar 'geboortehuis'. Het braakhok was in die tijd nog steeds het eigendom van de gemeente.
Mense R. Wouda heeft na de oorlog het braakhok gebruikt als werkplaats voor z'n materiaal voor stalinrichting. Die heeft het kamertje gesloopt en er grote deuren ingezet en een betonnen vloer in laten storten. De vloer liet hij schuin aflopen. Nog weer later werden in het gebouw drie woningen gemaakt. Iedere woning kreeg een hokje. Deze hokjes zijn later weer gesloopt. Van de vrijgekomen steen van de hokjes werd een muur in het braakhok gemetseld zodat de werkvloer veel kleiner werd, iets wat volgens Broersma nooit had moeten gebeuren.
In de jaren '50 en'60 waren vele oude gebouwen in Ee dusdanig in verval dat men ze allemaal wilde gaan afbreken, iets wat gelukkig door een aantal historisch geïnteresseerde 'Iesters' werd voorkomen. Niet slopen maar restaureren werd de leus. In Ee kwam een grootscheepse restauratie tot stand waarbij ook het braakhok onder handen werd genomen. Het pal er naast staande langgerekte pand werd eveneens opgeknapt. Het pand kende vroeger zogenaamde 'hartsjeblinen'. Volgens wijlen Jan Mintjes de Vries (geboren in 1894) woonden in dit pand maar liefst 37 personen. Een aantal van hen is volgens de Vries geëmigreerd naar Amerika. Dit was tevens het geboortehuis van de Friese schrijver Nyckle Haisma.

In 1976 werd de Stichting 'It Braakhok' opgericht. Eelse Durks Visser werd directeur, Wietse Wouda, penningmeester, Douwe Douma, voorzitter, Ids Idsardi, secretaris en Frans Vlasman bestuurslid. Een generatie die alles nog uit eerste hand kon vertellen!

Het doel van de stichting 'It Braakhok', was het verkrijgen en behouden van het braakhok te Ee. Volgens de oprichtingsakte is er sprake van 'de wederinrichting, -aankleding en instandhouding van het gebouw naar zijn vroegere bestemming in de staat en toestand waarin het heeft gediend voor de verwerking van strovlas en de vervaardiging van vlasproducten daaruit'. De stichting wil haar doel bereiken door de verkrijging van het gebouw + inrichting, bezichtiging en het leggen van contacten met andere instellingen en organisaties.
Hoe kom je nu aan geld? Het geld zal op tafel moeten komen door:
-stichtingskapitaal
-entreegelden
-schenkingen, erfstellingen, legaten
-subsidies
-andere inkomsten.
Op 9 juli 1976 werd het museum op feestelijke wijze geopend.
In de daarop volgende jaren bleek dat de bezoekers aan het vlasmuseum niet alleen uit de eigen regio kwamen, maar ook uit landen als Duitsland, Frankrijk en Engeland, ja zelfs uit de andere werelddelen. Er is maar één museum in Nederland dat ingericht is voor de vlasbewerking dus... inderdaad uniek! Zo heeft het braakhok toch weer haar oorspronkelijke functie terug.

Jaap Broersma in het vlas

OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE CICHOREI

drs. Oege Jan Leegstra

INLEIDING

Cichorei is een plant, waarvan de wortel kan worden gebruikt voor het maken van een surrogaat voor koffie.

De teelt van cichorei in Nederland, die in meerdere provincies plaatsvond, was gedurende de negentiende eeuw grotendeels geconcentreerd in de provincie Friesland. De cichorei concentreerde zich in Friesland in enkele regio's; vooral in het noordoosten van de provincie Friesland en met name in de gemeente Dantumadeel werd het uiteindelijk een specifiek regionaal specialisme.

De cichorei verschafte regionaal velen werk en inkomsten. Verbonden aan de teelt van dit gewas heeft zich een nijverheid ontwikkeld met een groot aantal verspreide en kleinschalige cichoreidrogerijen, waarin een halffabrikaat werd geproduceerd. Het branden en malen van de cichorei gebeurde in wat grotere fabrieken. In deze zogenaamde cichoreibranderijen werd het eindproduct vervaardigd.

Koffie komt oorspronkelijk uit Arabië; in de zeventiende eeuw werd de koffie in Europa geïntroduceerd. Koffie was in de achttiende eeuw voor grote groepen in Nederland, arm en rijk, een dagelijkse drank geworden. Koffie bleef echter vrij duur voor de doorsnee-consument. Men zocht naar alternatieven voor de dure koffie. Op een gegeven moment ontdekte men dat de wortel van de cichoreiplant kon worden gebruikt voor het produceren van een vervangingsmiddel voor koffie of als toevoegsel eraan.

Het begrip surrogaat moet daarom enigszins genuanceerd worden. Cichorei had niet enkel een functie als vervangingsmiddel (surrogaat) voor koffie. Cichorei werd vaak aan de koffie toegevoegd, niet alleen omdat dat de consumptie goedkoper maakte, maar ook omdat men vond dat de koffie dan beter smaakte en langer goed bleef. Cichorei kan dan ook beschouwd worden als een toevoegsel oftewel een additief, in plaats van puur een surrogaat. Cichorei heeft mitsdien een tweezijdig karakter.

Cichorei is te herkennen aan de bittere smaak van het witte melksap, dat vooral in de wortel van de plant is te vinden. Het melksap bevat inuline en suikers. Inuline is een caloriearme zoetstof, die tegenwoordig wel wordt gebruikt als vervanger voor suiker en vet.

Suiker en inuline worden bij verhitten omgezet in karamel waardoor de donkere kleur en de specifieke geur van het eindproduct ontstaat. Tegelijk vormen zich enkele stoffen, die aroma en smaak aan de cichorei geven. Het surrogaat bevat evenwel niet het opwekkende middel caffeïne.

Bij de gemalen koffiebonen kwam in vele huishoudens steevast een klont cichorei. Consumenten die prijs stelden op sterke koffie namen drie delen koffie met een deel cichorei. Liefhebbers van slappere koffie gebruikten gelijke hoeveelheden.
Voor zover bekend was dominee Johannes Henricus Niewold (1737-1812) te Warga, de eerste die in Friesland de teelt van cichorei heeft geïntroduceerd en gepropageerd. De eerste cichoreibranderij in Friesland zou in 1779 zijn opgericht bij de brug van het dorp Huizum, nu onderdeel van Leeuwarden. Daarna volgden er meerdere fabrieken in Leeuwarden. De fabriek, later bekend geworden onder de naam "M.A. Bokma de Boer", werd in 1798 door Gerrit Bokkes Bokma gesticht aan de westzijde van de Dokkumer Ee. Ook buiten Leeuwarden ontstonden rondom 1800 diverse cichoreifabrieken, zowel branderijen, drogerijen als een combinatie van beide.

DE CICHOREIPLANT
Cichorei is een in het wild voorkomende plant (*Cichorium intybus*). Men onderscheidt:

* de *cichorium endiva*, oftewel andijvie;
* de *cichorium intibus* in twee varianten: de wilde cichorei en de gekweekte vorm, in Nederland beter bekend als witlof.

Al in de oudheid werd de cichorei zowel als groente als als geneesmiddel gebruikt. In het eerste jaar vormt zich in de grond een stevige wortel; tegenwoordig is de wortel ongeveer zo groot als een suikerbiet. In het tweede jaar groeit de plant uit met een hoge stengel met fraaie hemelsblauwe bloemen. De plant bloeit in juli en augustus, soms tot in de herfst. De plant bereikt alsdan een hoogte van een halve meter tot een meter twintig.

Benamingen
De benaming cichorei is afkomstig uit het Grieks; de naam cichorium intybus duidt op een plant "met een holle stengel en sterk ingesneden bladeren, die langs wegranden en bermen groeit". Cichorei komt in het wild voor langs wegen, op hoge gronden en op dijken langs grote rivieren.
In Duitsland wordt de plant daarom ook wel *Wegwarte* genoemd, alhoewel *Zichorie* meer verbreid is. Frans: chicoree; Engels: cichory.

Algemeen wordt aangenomen dat de dialectvormen zuivere klankverbasteringen zijn van "cichorei": zo heet de plant bijvoorbeeld in Zuid-Vlaanderen *suikerij* en in Friesland: *sûkerei*. De benamingen met "pee", zoals peekoffie, verwijzen naar de wortel (de peen) van de plant; de benamingen met "bitter", zoals bitterpee, verwijzen naar de bittere smaak van de plant.

HET BRANDEN VAN CICHOREI

Een groot gedeelte van de wortels werd in Friese fabrieken tot eindproduct verwerkt. Het halfproduct van de drogerij werd met schip of met paard en wagen van de drogerij naar de branderij vervoerd.
De gedroogde wortelen (bonen genoemd) werden gebrand (beter gezegd geroosterd) in een grote, geperforeerde trommel, die langzaam boven een vuur ronddraaide.
Tijdens het roosteren worden de inuline en de suikers in de wortel gecaramelliseerd en verdwijnt de bitterstof grotendeels, wat uiteindelijk de cichorei een lichtjes bittere en aromatische smaak verleent. De bonen krijgen een zwartbruine kleur; zij lijken op koffiebonen. De reuk van de fabriek is vergelijkbaar met die van een koffiebranderij.
Na afkoeling was het product voldoende gehard om tot poeder fijngemalen te worden. Na het malen en zeven van de cichorei werden zakjes met het donkerbruine poeder gevuld en vervolgens in een magazijn op rekken aan de lucht blootgesteld. Dit laatste was nodig om het eindproduct voldoende vastheid te geven: het zogenaamde rijpen. Het rijpen hield in, dat de cichorei vocht opnam. De cichorei was na het rijpen hard en vochtig.
De verwerking van cichorei in Nederland vond met name plaats in Dokkum, Leeuwarden, Groningen en Dalfsen.

DE HANDEL, VERVOER EN EXPORT VAN CICHOREI

De verdere verwerking van de gedroogde wortels vond voor een groot deel in Nederland plaats, maar er was ook een geregelde uitvoer naar het buitenland van gedroogde wortelen (het halffabrikaat) vanuit Dokkum, Harlingen en in mindere mate Workum.
Dokkum werd in de loop van de negentiende eeuw het centrum van de cichorei en overvleugelde daarmee Leeuwarden. De cichoreiwortels werden met kleine binnenvaartuigen vanuit de Dokkumer Wâlden, maar ook vanaf de klei naar met name de cichoreibranderijen aldaar of naar de Wortelhaven in Dokkum vervoerd, die nog steeds deze naam draagt.
Het eindproduct of het halffabrikaat ging vanuit Dokkum naar vooral Rusland, andere havens aan de Oostzee, Scandinavië, Duitsland en Engeland.
Later verloor Dokkum haar positie weer aan Leeuwarden.

ONTWIKKELING VAN DE CICHOREISECTOR IN NEDERLAND

In West-Europa had de cichorei al voor de Franse tijd min of meer vaste voet aan de grond gekregen. Al voor de Franse tijd werd de cichorei op industriële wijze verwerkt. De Franse tijd kan worden beschouwd als een verdere stimulans voor de cichorei.

Tot de inburgering van de cichorei is desalniettemin in niet geringe mate bijgedragen door de sterke stijging van de koffieprijzen aan het einde van de achttiende eeuw. De in de loop van de achttiende eeuw populair geworden koffie werd bijna onbetaalbaar, nadat de Republiek der Nederlanden in 1781 in oorlog was geraakt met Engeland (Vierde Engelse Oorlog). Nog erger werd het toen Nederland in 1795 onder Franse heerschappij kwam. Het Continentale stelsel, uitgevaardigd door Napoleon, van 1806 betekende nog weer een extra impuls. De invoer van koffie was vrijwel nihil.

Volgens de "Staat van de Landbouw" uit 1806 vond de cichoreiteelt voornamelijk in Friesland en Groningen plaats en verder alleen tussen Hoorn en Enkhuizen, in Limburg, westelijk Noord-Brabant en in geringe mate in Zuid-Holland en Zeeland. De teelt concentreerde zich in twee regio's:

1. het zuidwesten van het land: Zeeland en het westen van Brabant
2. in Groningen en Friesland.

In Friesland concentreerde de teelt zich in het noordoostelijke deel van de provincie (Het Bilt, Ferwerdadereel, Westdongeradeel, Tietjerksteradeel en Dantumadeel).

Het zwaartepunt van de teelt in Friesland lag eerst op de kleigronden, met name in Ferwerderadeel. De verbouw concentreerde zich langzamerhand, vooral na 1880, in Dantumadeel. Op de klei ging men over op de lucratieve teelt van aardappelen en suikerbieten. Op de zandgronden was de oogst minder bewerkelijk en waren er voldoende tijdelijke arbeidskrachten voor de oogst.

Tegen de verwachting in handhaafde de cichorei zich na de Franse tijd (1814); sterker nog, zij kwam nu pas tot echte bloei.

In de eerste fabrieken vond het gehele productieproces op één lokatie plaats. In de beginfase gaat de cichoreibranche zich vooral vestigen rond de steden en de grotere plaatsen, dicht bij het afzetgebied en het arbeiderspotentieel. Langzamerhand lieten de producenten – in het bijzonder in Friesland - het drogen van de wortelen over aan kleine plaatselijke drogerijen met een beperkt aantal arbeiders, die in een beperkte periode hun arbeid verrichtten (seizoensarbeid). Door deze specialisering bleven er bijvoorbeeld in Leeuwarden twee branderijen over, die van Bokma de Boer en die van Terhorst, beide gelegen aan de Dokkumer Ee, ter hoogte van de Olde Galileeën.

PEEKOFFIE
Rond 1880 kwam er een nieuw soort cichorei onder de naam peekoffie op de markt. De naam "peekoffie" is afgeleid van de "peen" (de wortel) van de cichorei. Peekoffie was een droge, fijngemalen, poederachtige stof, die een verbetering betekende ten opzichte van de vette, kleverige, hard en taaie cichorei. De poedervormige peekoffie was gemakkelijker in gebruik.
Voor de vervaardiging van peekoffie werden plantaardige oliën aan de cichorei toegevoegd tijdens de laatste fase van het branden. Deze substanties trokken in de cichorei waarna de cichorei geen vocht meer aantrok.
De cichorei in de vorm van peekoffie hoefde niet meer te rijpen. Peekoffie kon meteen worden verhandeld.
De vraag naar peekoffie was aanzienlijk, alhoewel zij duurder was dan de klassieke cichorei. Geleidelijk verdrong de peekoffie de traditionele cichorei.

KOFFIESTROOP
Vanaf 1867 krijgt de cichorei concurrentie van een ander product: de koffiestroop. In dat jaar vestigde Herman Buisman in Zwartsluis – in de Kop van Overijssel – een suikerbranderij. Omstreeks 1900 ging zoon Roelof over tot verkoop in kleine blauwe busjes, die later zo bekend werden.

Met koffiestroop (een schepje "*Buisman*") werd de koffie op smaak gebracht om het pittiger en zoeter te maken.
Aan het einde van de negentiende eeuw bereikte de cichorei haar hoogtepunt. In de loop van de negentiende eeuw kwam de invoer van koffie, vooral uit Brazilië, weer op gang, waardoor de koffieprijzen daalden. Dit was waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak van de geleidelijke terugloop van de cichoreisector. Daar kwam nog bij dat men steeds meer thee in plaats van koffie was gaan drinken.
In het begin van de twintigste eeuw verplaatste de teelt zich geleidelijk van het noordoosten naar het zuidwesten van het land. Het gebied Goerree-Overflakkee in Zuid-Holland werd vanaf de twintiger jaren het belangrijkste teeltgebied, gevolgd door Schouwen-Duiveland in Zeeland.
Het verval in Friesland moet onder andere worden toegeschreven aan het feit dat men in Friesland niet tijdig tot innovaties overging. In Zeeland en het buitenland (vooral in België en Frankrijk) werden sneller verbeteringen in de teelt, het drogen en de fabricage toegepast (bijvoorbeeld overgang van turf op cokes; aantal verdiepingen in een drogerij, verbeterde rassen etc).

EERSTE WERELDOORLOG
Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden alle producten schaars en duur. De prijzen van cichorei stegen. De cichoreisector kende een opbloei gedurende de oorlog.

De Leeuwarder Jood Sam Vlessing huurde in 1916 een aantal drogerijen in Dantumadeel, die door hem werden gebruikt voor het drogen van groenten. Het waren de drie drogerijen van Arnoldus Prakken in Dantumawoude en Murmerwoude (it âld fabryk, it nij fabryk en it lyts fabryk). In mei 1916 werd de drogerij van Dirk Pieter Wolters op de Broek er bij gehuurd. In deze periode verscheen er tevens een aantal coöperatieve cichoreidrogerijen in Dantumadeel:
De Eendracht in Akkerwoude en
Ons Belang en De Samenwerking in Driesum-Wouterswoude.

DE JAREN TWINTIG

De cichoreisector kwam in de twintiger jaren in Dantumadeel vrij snel en voor velen onverwacht tot een einde, alhoewel de tendens al jaren daarvoor was ingezet. De talrijke cichoreidrogerijen werden buiten werking gesteld. Verschillende zijn weldra afgebroken, terwijl andere voor andere doeleinden werden gebruikt. De teelt van cichorei verdween.
Enkele factoren versnelden de teloorgang na WO I:

invoering van de 8-urige werkweek
de harde gulden en de zachte Belgische frank
welvaartstijging
de toevoer van koffie

Bovendien konden de boeren met vee en zuivel waarschijnlijk meer winst maken dan met de teelt van cichorei.

JAREN DERTIG EN WO II

Tijdens de depressie van de dertiger jaren werd er nog veel surrogaatkoffie gedronken. Het zuidwesten van het land werd nu de grootste leverancier van gedroogde wortelen, maar langzamerhand verdween de teelt geheel naar het buitenland, eerst naar België, maar later naar Polen en Tsjechoslowakije.
Al in juni 1940 ging de koffie op de bon. Door de Duitse bezetting ontstond er opnieuw vraag naar een koffiesurrogaat. Het door de Duitsers toegestane koffiesurrogaat (*Erzatskaffee*) werd van verschillende bestanddelen gemaakt. Cichorei was een van de vele bestanddelen van deze melange.
In principe zou WO II een ideale kans zijn geweest voor de cichorei om het verloren terrein te herwinnen. Niets was minder waar, want de Duitse autoriteiten verboden de vrije verkoop van cichorei. Alle cichorei moest voortaan gebruikt worden voor *Ersatzkaffee*. Douwe Egberts bracht dit produkt onder de naam *FAMA* op de markt. Ook concurrenten kwamen met surrogaatkoffie op de markt: Van Nelle had het merk *PITO* uitgebracht; Niemeijer *Major* moutkoffie en Albert Heijn *Smalsko* (Smaakt als koffie).
In de laatste jaren van de oorlog werd de productie van cichorei sterk aan banden gelegd. De koffiestroop (Buisman) profiteerde van dit alles.

NA WO II
Surrogaatkoffie werd na WO II nog lange tijd verkocht. De laatste *FAMA* kwam in 1960 op de markt. Het publiek was de pure cichorei door de oorlog en de distributie ontwend geraakt.
Na WO II verdween de cichorei langzamerhand uit Nederland. De nog bestaande branderijen waren gedwongen om steeds meer geïmporteerde wortelen te gebruiken; de teelt in het zuidwesten van het land verdween.
De Nederlandse cichoreibranderijen kregen concurrentie van het zeer agressieve Franse concern Leroux te Orchies. Dit bedrijf wilde ten koste van alles de wereldmarkt veroveren, hetgeen ook gelukt is. In de jaren zestig werden in Nederland de laatste cichoreibranderijen gesloten.

In het tweede deel wordt specifiek ingegaan op de betekenis van cichorei voor de gemeente Dantumadeel.
(zal worden geplaatst in De Sneuper 89, december 2008)

VRAAG
Is er een mogelijkheid om meer te weten te komen over het lot van mijn rechtstreekse voorvader Wybren Ruurds Stellinga? Zijn gegevens:
Wybren Ruurds (Stellinga), geb. 4-10-1776 Oude Mirdum, vader Ruurd Piers, moeder Wytske Jacobs, gehuwd 2-2-1806 Sieuwke Gerrits Goverts (ook Lieuke) Stavoren, kinderen: Ruurd Wybrens Stellinga 1807, Antje Wybrens Stellinga 1809, Pier Wybrens Stellinga 1811, Govert Wybrens Stellinga 12-5-1816 Dokkum. Bijzonderheden: matroos, op 12-5-1816 schippersknecht, doch thans afwezig; in 1841, “sedert ruim 23 jaren afwezig”, vanaf 1818 dus; kon zijn naam schrijven in 1811; Sieuwke Goverts is afkomstig van Dokkum!; Wybren is “in den jare 1817 als matroos van Dockum vertrokken en sedert dien tijd afwezig, zijnde er sedert hoegenaamd geen narigt van hem vernomen”;
Mijn speurtocht naar familieleden bracht me in Sogne in Noorwegen in een straat met de naam Stellinga. Heeft die naam te maken met mijn in 1817 per boot uit Dokkum vertrokken voorouder?? Volgens een plaatselijke historicus (Jostein Andreassen) is de naam Noors dialect voor een stelling om met 2 man boomstammen door te zagen. Of heeft deze naam toch te maken met een zeeman die op de Noorse kust is vergaan, of ... Waarom komt die naam nergens anders in Noorwegen voor?? Wie helpt mij aan het antwoord?? Douwe Stellinga, Kerkdijk 38, 4927 RB Hooge Zwaluwe, douwe@stellinga.net, www.stellinga.net

HOE HENDRIKJE DE JONG-VAN DER WIEL LEVENS REDDE

Tjerk Karsijns (tg.karbat@home.nl)

Op de rustige, zachte herfstavond van vrijdag 24 oktober 1941, zo rond tien uur, werd Roden opgeschrikt door dreunende explosies. Zes bommen ontploften in het centrum van het dorp. Er was één slachtoffer te betreuren; bode/conciërge van het gemeentehuis, Johannes Van der Wiel, op dat ogenblik 58 jaar oud. Een later ingesteld onderzoek wees uit dat waarschijnlijk een Wellington bommenwerper verantwoordelijk is geweest voor het vergissingsbombardement.
Nieuwsgierigheid lag ten grondslag aan het overlijden van Johannes van der Wiel. Hij woonde, samen met zijn vrouw Martje Korf, in een achter, als het ware tegen het gemeentehuis geplakt woongedeelte, met slaapkamers boven. De echtelieden waren die bewuste vrijdagavond op tijd naar bed gegaan. De volgende ochtend moesten zij namelijk vroeg op reis naar Friesland, om daar, in Zwagerveen, een begrafenis bij te wonen. In de oorlogstijd was men natuurlijk al gauw wat langer onderweg.
Vanuit de slaapkamer van de heer en mevrouw Van der Wiel kon men door een groot openslaand raam zó op het platte dak van de secretariskamer stappen. Op het ogenblik dat het gemeentehuis werd getroffen door de laatst afgeworpen bom, stond Johannes Van der Wiel op het dak van die secretariskamer. We mogen ervan uitgaan dat hij de (laagvliegende) bommenwerper heeft gehoord, en wilde weten wat er aan de hand was. Van der Wiel stond bekend als zeer nieuwsgierig. Hij moest altijd het naadje van de kous weten. Uit bed en op het platte dak stappen was natuurlijk een kwestie van enkele seconden. Van der Wiel kon echter weinig zien. Het hoge dak van het gemeentehuis belette hem het uitzicht naar de richting van waaruit de bommen kwamen.
Een scherf van de ontploffende bom raakte Van der Wiel in de onderbuik. Hij was zeer ernstig gewond. Een naast het gemeentehuis wonende arts verleende hem eerste hulp. Van der Wiel werd nog met een ambulance naar Groningen vervoerd, maar stierf onderweg.
De vrouw van Johannes, Martje Korf, was uit bed toen de bommen vielen, maar was in de slaapkamer gebleven. Door rondvliegend glas werd zij gewond aan haar benen. Wanneer Van der Wiel binnen was gebleven, zou hij misschien gewond zijn geraakt, maar niet gedood.

Wie waren Johannes van der Wiel en Martje Korf

De vader van Johannes, Sijtse Everts Van der Wiel, was schipper. Zijn

moeder was Wiepke Johannes Sipma. Het gezin woonde in Driesum, maar Johannes werd geboren aan boord van hun schip, in Dantumawoude, op 22 april 1883. Van de jeugd van Johannes is weinig bekend. Hij is een tijdje schipper geweest, was zeemilicien op de "Neptunus", werd huzaar te Winschoten waar hij in 1909 werd ingeschreven als commensaal (kostganger) bij N.J.Bergman, spekslager te Winschoten. Daar leerde hij zijn toekomstige vrouw Eelje, de dochter van de slager kennen. Johannes vertrok in december 1909 naar Amsterdam, waar hij politieagent werd. De criteria voor de keuring waren; groot, breed en sterk. Aan deze eisen voldeed Johannes ruimschoots. Op zijn verjaardag, 22 april 1910, trouwde hij te Winschoten met Eelje Bergman, die met hem naar Amsterdam vertrok.
Uit het huwelijk tussen Johannes en Eelje werden vier kinderen geboren, waarvan drie op jonge leeftijd overleden. Alleen Sijtse, geboren op 12 januari 1914, bleef over. Hij overleed te Harlingen op 18 maart 1991, 77 jaar oud, in leven brigadier en adjudant van politie aldaar.
Moeder Eelje Bergman overleed op 21 juli 1917, 33 jaar oud, te Amsterdam en werd daar begraven. Door een dienstongeluk werd Johannes ongeschikt bevonden voor de politie, en hij ging, met een klein pensioen, op 6 maart 1919 terug naar Westergeest. Hij wordt dan verzekeringsagent.
Johannes trouwde op 16 april 1921, in tweede huwelijk, met Martje Korf, te Kollumerland. Martje was weduwe. Zij werd geboren op 22 juli 1879 in Twijzel, en was de dochter van Jan Ypes Korf en Grietje Liekeles Tuinstra. Martje Korf is overleden in Westergeest, op 6 september 1955. Johannes en Martje zijn in Roden begraven.
Martje trouwde in eerste huwelijk, op 22 januari 1910, met haar zwager Jan de Jong, die weduwnaar werd na het overlijden van Sjoerdtje Korf, de zuster van Martje. Jan de Jong werd geboren op 10 september 1874 te Dantumadeel, en overleed op 21 mei 1915 te Kollumerland, Sjoerdtje trouwde in 1898 met Jan de Jong, en overleed op 1 december 1906, 29 jaar oud.
Martje dreef een klein winkeltje in Westergeest. Zij verkocht levensmiddelen, maar ook turf en petroleum. Johannes van der Wiel trouwde “bij haar in”. Zijn enige overgebleven kind, Sijtse, woonde bij hen.
Martje en Johannes hebben samen nog een kindje gekregen, op 14 april 1922. Verdrietig genoeg kwam het levenloos ter wereld. Waarschijnlijk bracht het winkeltje niet voldoende geld op om fatsoenlijk van te leven. Johannes solliciteerde naar de functie van bode/conciërge van het gemeentehuis in Roden. Hij werd benoemd, waarna het gezin op 29 mei 1928 naar Roden vertrok, en kwam te wonen in het gemeentehuis.
Twee dagen voor het bombardement op Roden overleed op woensdag 22 oktober 1941 Hendrikje Van der Wiel, de oudere zuster van Johannes.

Op de dinsdag daarvoor bezocht Johannes Van der Wiel de familie Karsijns in Roden, die bevriend was met Sijtse, de zoon van Johannes. Sijtse was, na een kort compagnonschap met Jan Karsijns in een garagebedrijfje, bij de Politie in Harlingen gekomen.
Omdat Sijtse, met zijn vrouw Hilly Krans en hun halfjaar oude zoontje Johannes een weekend bij de heer en mevrouw Van der Wiel in Roden zouden doorbrengen, nodigde Johannes Jan en Mien Karsijns uit de vrijdagavond daarop bij hen thuis met elkaar een gezellige avond door te brengen.
Op donderdag 23 oktober kwam Van der Wiel opnieuw bij de familie Karsijns. Hij had bericht ontvangen van het overlijden van zijn zuster. Omdat hij en zijn vrouw de zaterdag daarop vroeg uit de veren moesten om de begrafenis in Zwagerveen bij te wonen, kwam zijn zoon Sijtse met zijn gezin niet naar Roden. De gezellige avond moest even worden uitgesteld.
Die vrijdagavond, toen Roden werd getroffen door het bombardement, **zouden** in de woning achter het gemeentehuis de volgende mensen aanwezig **zijn geweest**; Johannes Van der Wiel met zijn vrouw Martje. Sijtse Van der Wiel met vrouw en kind. Jan Karsijns en zijn vrouw Mien.
Beide dames waren in verwachting. Hilly van haar tweede kind. Mien van haar eerste. Het woongedeelte is bij het bombardement volledig verwoest.
Johannes van der Wiel stierf. Door het overlijden van Hendrikje Van der Wiel werden andere levens gespaard. Toeval???

VRAAG

Tot mijn voorgeslacht behoort de (Friese) familie Revius. Enkele takken van deze familie hebben ook in Dokkum gewoond. Ik noem er twee:
Arnoldus Revius (1677-1709), die in 1702 huwt met Gertje Lambergen (dochter van Antonius, rector van de Latijnse school), lidmaat 1704, burger 1705, bij de personele goedschatting is zijn vermogen 6000 en behoort hij daarmee tot de rijkeren in de stad;
en zijn neef Jacobus Revius (1676-1749), die met zijn moeder, de weduwe Claaske Vermees, in de stad woonde (in 1695 vertrokken ze naar Franeker, waar hij medicijnen en theologie studeerde, om in 1701 weer terug te keren), in 1709 trouwde met Aukje Schregardus (dochter van de arts-predikant) en in 1715 predikant werd in Anjum.
Ik zou met name wat meer willen weten over Arnoldus Revius en Claaske Vermees. Arnoldus wordt bij de doop van een van zijn kinderen aangeduid als 'monseigneur'. Waar zou ik over zijn leven in Dokkum nog iets meer te weten kunnen komen? Claaske Vermees lijkt afkomstig te zijn uit de Dokkumer familie Vermees, al heb ik daar geen sluitend bewijs voor. Wat is er meer bekend over deze familie? K.W. de Jong, www.kwdejong.info.

ELISABETH DE FLINES, TUSSEN AMSTERDAM EN DOKKUM

Machiel Bosman (machiel.bosman@chello.nl), m.m.v. **Hans Zijlstra** en **Reinder Tolsma**

Op 16 mei 2008 werd in het Stadsarchief van Amsterdam een boek gepresenteerd, getiteld **Elisabeth de Flines, Een onmogelijke liefde in de achttiende eeuw**. Hoewel een groot deel van het verhaal zich afspeelt in Amsterdam is er ook een belangrijke Dokkumer component. Dit artikel gaat daar dieper op in.
Elisabeth de Flines, de dochter van een steenrijke koopman aan de Amsterdamse Herengracht, gaat er in 1700 vandoor met haar geliefde Eduart Back, de knecht van haar vader Jacob. Ze duiken onder en krijgen een kind, maar hun huwelijk wordt hun belet door haar vader en de rechter. In 1702 bepaalt de Hoge Raad dat ze drie maanden terug moet naar haar vader om zich te bezinnen op haar toekomst. In die periode weet haar vader haar onder druk los te weken van Eduart en een huwelijk voor haar te bekokstoven met een Friese advocaat, Adriaan Penterman(1). Na hun bruiloft in 1704 zetten ze hun huishouden op in Leeuwarden. In 1710 verhuizen ze naar Dokkum, waar ze hun intrek nemen in 'De nieuwe collegie', het oude onderkomen van de Friese admiraliteit die in 1645 naar Harlingen is uitgeweken. In 1713 sterft Adriaan Penterman, vader van acht kinderen inmiddels.

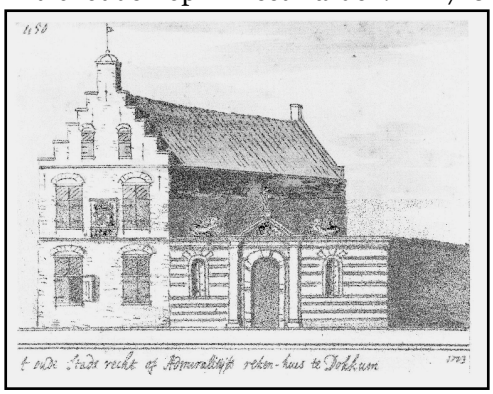

Admiraliteitshuis, 1723
J. Stellingwerff

Met de dood van Adriaan wordt Elisabeth een ander mens. Voor het eerst van haar leven is ze handelingsbekwaam - niet langer als minderjarige afhankelijk van haar vader of als echtgenote van haar man. Elisabeth is in beginsel steenrijk, alleen dat weet ze niet. Haar vaders huis op de Herengracht is feitelijk van haar. Dat vloeit voort uit het testament van haar grootvader van moederszijde, die heeft bepaald dat haar ouders haar wanneer ze trouwt, of 25 wordt, ofwel vijftigduizend gulden moeten uittellen, of anders vervalt het huis aan haar. Voor Jacob was dit een reden

te meer om het huwelijk met de knecht Eduart te dwarsbomen, terwijl hij met Adriaan achter Elisabeths rug om allerhande onderhandse afspraken heeft gemaakt om ervoor te zorgen dat hij het huis kan behouden. Adriaan is afgekocht met twintigduizend gulden onder meer. Elisabeth weet van dit alles niets, maar er is geen twijfel aan dat ze erachter zal komen nu ze als weduwe zelf haar zaken zal kunnen behartigen. En het is de vraag of de afspraken die Jacob en Adriaan onderling hebben gemaakt stand zullen houden voor de rechter, mocht het zover komen.

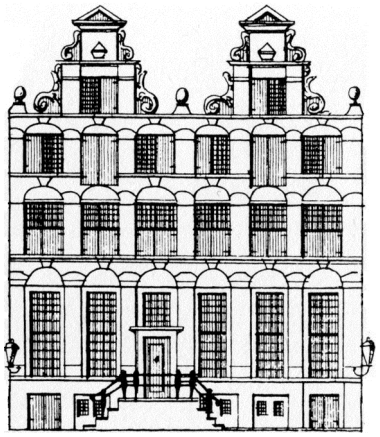

Het Grachtenboek van Caspar Philips (1770) geeft de 17de-eeuwse toestand van Herengracht 132 vóór 1787 weer

Jacob besluit het er niet op te wagen, maar in plaats daarvan te proberen zijn dochter onder curatele te laten stellen. Maar dan zal hij eerst een dossier moeten opbouwen dat die stap rechtvaardigt. Kort nadat Adriaan is overleden, stuurt hij tot dat doel een dienstbode naar Dokkum, zogenaamd om zijn dochter bij te staan. Ook Elisabeths schoonfamilie zit in het complot, die door Jacob met mooie beloften is gepaaid.
Wie een familielid zijn bewegingsvrijheid wilde benemen, moest een met redenen omkleed verzoek daartoe aan de rechtbank richten. Drankmisbruik, verkwisting, verwaarlozing, mishandeling, seksuele bandeloosheid en goddeloosheid waren al dan niet in combinatie de meest gehoorde motieven, dus daar moet Jacob het van hebben. Dit is zijn meesterzet: hij biedt zijn dochter in haar verdriet de hulp van een dienstbode aan, om haar gezelschap te houden en bij te staan in deze moeilijke tijden. Het gaat om Maria van der Voort, de weduwe van een herbergier uit Breukelen. Elisabeth maakt dankbaar gebruik van haar diensten. Zo haalt ze de vijand in huis.

De puinhoop die Maria aantreft! "...alles in den huijse zeer wild en woest, ja gants onordentelijk en reddeloos heeft gevonden, ende dit zoo wel ontrent den huijsraad, als ontrent de kinderen, als loopende dezelve kinderen met gescheurde en onreine kleederen, gants havenloos en geheel en al beset

met ongedierte, gelijk zulks heeft gebleeken, nadat zij comparante die kinderen naderhand wat heeft gehavend ende gereinigd. Dat voorts ook zij comparante van tijd tot tijd heeft gesien ende ondervonden, dat de gedagte weduwe Penterman zich weinig, ofte wel in't geheel niet met haare kinderen bekommerde, ofte bemoeide, veel min behoorlijk versorgde ofte havende, ende alzo ontrent hen geen de minste moederlijke genegentheid ofte liefde bewees, maar eerder hen onbermhertig en onmededogeloos handelde, ende tieranniglijk over hen heerste, als slaande dezelve meest sonder eenige de minste reden.(...) dat zij het eeten in de kas liet bederven, zonder hetzelve ten oorbore te nuttigen (...) maar ook dat sij het natte linnen vier dagen lang in haar slaapkamer opsloot, zonder daar aan iets te doen, en daar na zonder kaars of eenig licht bij haar te hebben, savonts ten zes of zeven uuren tot laat in de diepe nacht daar aan ging arbeiden(...) alzo zij dagelijks zodanig onmatiglijk de sterke drank gebruijkte, dat zij dikwils buijten hare zinnen was, en als dol en rasend aanging. Sluijtende alzoo dronken zijnde haar zelven meesten tijd savonds in de kamer op, dat geen mensch dan bij haar kost komen, waar omme men doorgaans bang en verlegen was, dat zij wel brand mogt veroorzaaken..."

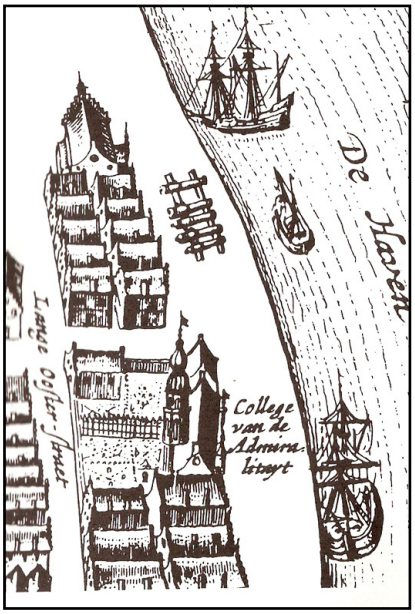

Aldus Maria van der Voort, na een verblijf van zes maanden bij Elisabeth in Dokkum. Wat kan Jacob nog, in het licht van deze verklaring? Zijn dochter, stelt hij met zoveel woorden vast, is niet alleen klein van verstand, oordeel en begrip, maar ook los, onbezonnen en verkwistend van aard. Ze is niet in staat voor zichzelf te zorgen, laat staan voor haar kinderen. Als er niet wordt ingegrepen, valt te vrezen voor de totale ruïne van haar gezin. Er zit maar één ding op, aldus Jacob in een verzoekschrift aan het Friese gerechtshof: een ondercuratelestelling. Deze vrouw moet aan banden worden gelegd. Hij machtigt de Friese advocaat Petraeus om namens hem de affaires rond zijn dochter af te handelen.

Elisabeth intussen heeft Dokkum achter zich gelaten en zich met haar gezin in Leeuwarden gevestigd. Dat zulks niet vrijwillig ging, vertellen getuigen(2): "...dat ook de gem. Pentermans in weerwil van de gem.

weduwe Penterman de tweede dagh nae de gem. begraevenisse geweldiglijk de huishoudinge tot Dockum ten meeren deele hebben opgebrooken ende het meest en voornaemste van de meubilen, huisraed en imboel hebben uijt den huijze gevoert of gedaen brengen ende inscheepen in een vaertuijgh ende vervolgens naer Leeuwaerden hebben vervoert, niet tegenstaende de gemelde weduwe Penterman haer zelven op alderhande wijzen daer tegen opposeerde, zelfs tot zoo verre dat zij een buure gerugt maekte en de buuren tot haer assistentie wilde roepen om haer tegen dit geweld te helpen ende te assisteeren ende dat de gemelde Pentermans om haer dat te verhinderen de gemelde weduwe Penterman in een kamer hebben opgeslooten gehadt ende aldaer opgeslooten gehouden tot dat zij de gemelde meubilen uijt het gemelde huijs hadden gedaen vervoeren ende in het gemelde vaertuig inscheepen. Dat dit gedaen zijnde de gemelde Pentermans beijde des naermiddags omtrent ten vier uuren de gemelde weduwe requirante tegens haer wil en genegentheid tusschen hun beijde in het midden ieder bij een arm genoomen ende alzoo door verscheijde omweegen door enge steegjens ende zelfs door het huijs van eenen hopman (3) Snip (zijnde de lombart) als een gevangene om het geright van de menschen te ontgaen ende omdat zij niet soude worden ontset buijten de poort ende in het gemelde vaertuigh hebben gebragt en vervolgens met haer naar Leeuwarden zijn vertrocken..."

Sinds april zit Elisabeth zo bij haar schoonvader, wachtend op een huis dat haar is toegezegd. Maar de oplevering van haar huis schiet niet op en vier maanden later zit ze er nog. Dan, de elfde augustus 1714, vallen de schellen haar van de ogen. De deurwaarder staat op de stoep met een dagvaarding voor haar. Wat blijkt? Haar vader wil haar onder voogdij laten plaatsen! Haar vader! Ze weet niet precies wat hier achter zit, maar één ding is zeker: ze moet weg, terstond, geen dag te verliezen.

Elisabeth wacht tot de Pentermannen de deur uit zijn. Dan, beschroomd en bevreesd, haar hoofd bedekt, glipt ze de deur uit. Ze laat haar kinderen achter, wat moet ze anders? Ze neemt haar toevlucht tot het huis van een vriend, de Leeuwarder koopman Frans Stalpert van der Wielen, en neemt terstond een advocaat in de arm, Petrus Rudolphi. Die zal weten waar hij aan begonnen is: hij zal worden belasterd en belaagd, en jaren moeten wachten op zijn salaris.

Paniek bij de Pentermannen als ze merken dat Elisabeth er vandoor is. Ze weten middels een grootscheepse zoekactie al snel haar verblijfplaats te achterhalen, maar missen het recht haar daarvandaan te slepen. Daarom vervoegen ze zich bij het Hof van Friesland. Deze vrouw, zeggen ze, is ervandoor gegaan met achterlating van haar acht kinderen; daar heeft ze ons mee opgezadeld. Ze tracht de jurisdictie van uw Hof te

ontlopen. Ze verzoeken arrest op haar persoon, dat wil zeggen het recht haar op te laten pakken en vast te houden op hun kosten. Bij hen thuis welteverstaan, waar ook haar kinderen zich bevinden. Een dergelijk huisarrest op last van de rechter was niet ongebruikelijk destijds.
Diezelfde dag nog wordt Elisabeth door de deurwaarder van het Hof met twee knechten van haar verblijfplaats weggesleept, om die avond al tot nader order te worden overgedragen aan haar schoonfamilie. Het Hof, dat de zaak gaat onderzoeken, voelt er weinig voor de verdachte tussentijds in de gelegenheid te stellen de aanklacht met haar vlucht waar te maken. Elisabeth is terug bij af, met dit verschil dat ze nu weet dat ze bij de vijand huist. De schijn hoeft niet langer te worden opgehouden, haar schoonfamilie kan het masker laten vallen.

Twee maanden zit ze daar in haar slavernij, zoals ze het zelf noemt - dan volgt de victorie. Het Hof heeft de aantijgingen onderzocht en ongegrond bevonden. Er zou, aldus Elisabeth later, bedrog zijn vastgesteld, tot de uiterste verwarring van haar vader en zijn handlangers. Eind oktober wordt ze in haar vrijheid hersteld en kan ze haar eigen huishouding opzetten, met haar kinderen, in een huis dat ze huurt van Frans Stalpert van der Wielen. Ze krijgt haar meubels terug, die de Pentermannen in beslag hadden laten nemen, en schaft zich om haar overwinning te vieren wat nieuws aan - een theetafel, een kamerscherm en wat bestek onder meer. In geen jaren zal ze meer zo zorgeloos met geld omgaan.

Wat nu? Ze heeft een slag gewonnen maar het gevaar is niet geweken. Hoe haar vrijheid veilig te stellen? Hoe, in haar woorden, het hoofd te bieden aan de gevaren waar ze aan blootstaat, aan de streken en vervolgingen waar ze aan wordt beproefd? Er is een uitweg, beseft Elisabeth: trouwen. Dan heeft ze vanzelf een voogd, zodat de dreiging van een ondercuratelestelling is afgewend. Ze heeft, zegt ze zelf, de krachtige bescherming, raad en assistentie nodig van een man. En ze heeft een kandidaat op het oog ook: een man van wiens oprechtheid en onverminderde liefde ze volkomen overtuigd is. Een man bovendien die het klappen van de zweep kent, die al eerder een trouwe bondgenoot is gebleken in de strijd tegen haar vader - de liefde van haar leven, Eduart.

Het is niet de gelukkigste keuze misschien.

Hoe het afloopt?
Zie daarvoor het boek(4), geschreven door bovengenoemde auteur:
"Elisabeth de Flines, een onmogelijke liefde in de achttiende eeuw", 2008.
Uitgeverij: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 176 pagina's.
ISBN 978-90-253-6362-8.

Noten:

1. Adriaan Penterman was "tonneboeier", verantwoordelijk voor het leggen van boeien in de Waddenzee om de vaargeulen aan te geven. Het jaarlijks traktement van de provinciale tonnenmeester: 2000 gulden maar liefst. Bekende voorgangers van Penterman als tonneboeier in Dokkum zijn vader en zoon Zuiderbaan (Jan Lolkes en Lolke Jans). Beiden hebben in hun burgerwapen een boei aan een ketting en een steen (wapenboek Hesman).

2. De getuigen waren Antje Folkerts en haar dochter Neeltje. Haar man Johannes Claesen Wiarda, mr schilder en glasemaker, wonende te Dokkum, te Rinsumageest en te Leeuwarden, is geboren te Dokkum en overleden na februari 1728. Zij trouwen (kerk) op donderdag 5 mei 1689 te Dokkum (hij van Dokkum, zij van Leeuwarden). Antje is overleden na februari 1728. Van Johannes en Antje zijn zes kinderen bekend (info via Melle Koopmans):

1. Folkert Johannes Wiarda is gedoopt 30 augustus 1691 te Dokkum. Folkert trouwt (kerk) op 1 mei 1716 te Dokkum met Antje Jacobs. Antje was eerder gehuwd (1) met Gerrit Hesman, glazemaker en verwer; maakte rond 1700 een wapenboek met burgerwapens van veel Dokkumers (zie Genealogysk Jierboek 1993).
2. Jan Johannes Wiarda is gedoopt 27 oktober 1695 te Dokkum.
3. Neeltje Johannes Wiarda is gedoopt 27 oktober 1695 te Dokkum.
4. Jan Menckes Johannes Wiarda is gedoopt 27 oktober 1695 te Dokkum.
5. Mencke Johannes Wiarda is gedoopt 27 oktober 1695 te Dokkum.
6. Klaas Johannes Wiarda is gedoopt 6 februari 1701 te Dokkum

3. In de garnizoensstad Dokkum was een (burger-)hopman een soort groepscommandant in een vendel. In dit geval betrof het Folkert Snip die ook zilversmid en lommerd(=bank van lening) was. Vroedvrouw Schrader, die volgens haar memorieboek 22 september 1711 Elisabeth hielp een zoon, Gilbert, op de wereld te zetten, was aan deze Snip gelieerd. In Genealogysk Jierboek 1993 staat hun familiewapen. Hierin staat eveneens het wapen van Joannes Wiarda, getrouwd met Anna Lijsbeth Dokkoma(= Antje Folkerts).

4. De schrijver Machiel Bosman en zijn boek waren het onderwerp van een uitzending van "Verre Verwanten op Radio 5", opgenomen op 17 juni in het Admiraliteitshuis te Dokkum. Geïnterviewd werden tevens museumdirecteur Ihno Dragt en streekarchivaris Tjeerd Jongsma. De uitzending van dit programma heeft plaatsgevonden op zaterdag 2 augustus en is nog online te beluisteren via www.verreverwanten.nl of ons Sneuperblog op sneuperdokkum.blogspot.com.

Het boek is genomineerd voor de Grote Geschiedenis Prijs van Volkskrant, Historisch Nieuwsblad, NPS en VPRO.

BELEVENISSEN VAN DE WL 3

Gerard de Weger (gdeweger@knid.nl)

In november 2007 stelde Herman Visser uit Papendrecht via onze website een vraag naar wat er bekend is over de geschiedenis van de WL 3, "De Zeldenrust" uit Moddergat. Het was aanleiding om daar onderzoek naar te doen. Uit diverse bronnen heb ik een kleine geschiedenis kunnen samenstellen, er zijn zelfs nog foto's van uit 1906. Vooraf: de letters WL staan voor Westdongeradeel, een gemeente in Noordoost Friesland, tegenwoordig gefuseerd met Dokkum en Oostdongeradeel tot Dongeradeel.

De WL 3 is gebouwd in 1880 door W. Zwolsman in Makkum, het was een tweemaster Blazer van 37 ton, in 1883 geschat op met een waarde van 6500 gulden. De tegenwaarde was ongeveer 10 huizen.

De eigenaren waren:	Gerben Eelzes Visser, Schipper	7/16 deel
	Kornelis Eelzes Visser, zijn broer	7/16 deel
	Jasper Pieters Visser, zijn neef	1/8 deel

Jasper was een zoon van Pieter Eelzes Visser.
Vragensteller Herman Visser is een nazaat van deze Jasper Pieters Visser, via diens zoon Gerben Jaspers *1880.
De bemanning van de WL 3 bestond in 1883 tijdens de ramp uit:

Gerben Eelzes Visser	62 jr. Schipper
Jan Gerbens Visser	25 jr. Zoon, visser
Kornelis Eelzes Visser	57 jr. Broer, Visser
Teade Jans Botstra	30 jr. Visser
Jasper Pieters Visser	29 jr. Neef, visser

Dit vissersschip strandde in de nacht van 11 op 12 maart, dus 6 dagen na die enorme storm van 5/6 maart waarin de bemanning van de WL 3 is verdronken en die langs de gehele Noordzeekust veel slachtoffers maakte, op de Bosplaat van Terschelling.
Een platbodem schip zoals de WL 3 slaat niet om naar de zijkant, maar wordt door de enorme golven opgetild en komt dan onderste boven neer. Daardoor heeft de bemanning geen kans om te ontsnappen en alles wat bovendeks is, zoals masten, knapt af en veroorzaakt een grote ravage.
De overgebleven schepen speurden na de ramp alle stranden af naar bemanningen en schepen en Wiltje Aants Post en zijn zwager Tjerk Johannes Schregardus met de WL 23 vonden de WL 3 op de Bosplaat en hebben het van het strand af geborgen en naar de werf van G. Barkmeijer in Dokkum gebracht. Daar werd het voor 2000 gulden hersteld en was het schip weer vaarklaar.

Op 16 mei 1883 kwam de WL 3 reeds weer in de vaart, met als bemannings-lid aan boord Pieter Kornelis Visser *1870 dus 13 jr. en erfgenaam. Hij was de zoon van Kornelis Eelzes Visser, mede eigenaar WL3. Schipper was Gerben Gooitsens Basteleur van de WL 2, een van de overlevenden van de ramp.

De belangrijke vondst bij Moddergat.

Men schrijft ons nader omtrent het vergane schip, dat thans nog omgekeerd ligt bij Oostmahorn:

Herhaalde malen heeft men getracht het door de Moddergatster visschers gevonden vaartuig te kantelen, doch tot nog toe zijn alle pogingen vruchteloos. 't Ligt ongeveer 12 voet beneden de wateroppervlakte, terwijl de kiel er 7 voet boven ligt. Men heeft het zoo ver kunnen brengen, dat de verschansing zichtbaar was en toen bleek het ook nog, dat ter hoogte van de verschansing de bovenlast nog aanwezig was, vastgesjord met kettingen. Deze bovenlast bestaat uit battings en delen. Verder meent men, dat de boot ook nog op het dek vast zit. Aan de verschansing bevond zich het naambordje, waarop met vergulde letters stond *Clara-Marstal*. Hieruit is opgemaakt dat het schip afkomstig is uit Marstal, een havenplaats op het Deensche eiland Arro. Dadelijk is telegrafisch bericht naar genoemde plaats gezonden en als antwoord terug ontvangen, dat genoemd schip aldaar vermist wordt. Gisteren zou vandaar een assuradeur overkomen om het vaartuig op te nemen en misschien last geven voor zijne rekening te trachten met meerdere hulp het schip te kantelen. Het is zeer wel mogelijk, dat in de kajuit of voorin zich nog lijken der opvarenden bevinden. De visschers willen beweren dat het schip hoogstwaarschijnlijk voor volle tuig zeilende plotseling is omgeslagen, en dat daarna de masten er afgestooten zijn. De groote mast met een deel van het tuig zat eerst nog aan het wrak, doch is er afgekapt. Verder moeten er drie masten opgestaan hebben, zeggen de vinders.

De Noorsche schoener, die, zooals gemeld is, bij vergissing voor Oostmahorn in plaats van te Emden is terecht gekomen, ligt daar nog. Naar wij vernemen, zal het zeer moeilijk gaan hem weer in volzee te krijgen. Bij het begin der eb zal hij naar 't Friesche gat geloodst moeten worden, maar dan zal daar buiten het water reeds te veel gevallen zijn om over de zich daar bevindende riffen te komen. Ook heeft hij nogal geleden, doordat hij aan den grond gezeten heeft, althans een groot deel van zijn kiel is in Moddergat door een visscher aan wal gebracht.

Daarna is bekend dat in 1905 de WL3 een Schoener heeft geborgen uit de branding en overgebracht naar Oostmahorn, met assistentie van een stoomsleepboot. Het schip lag omgekeerd en is aldaar met een gemaakte bok op het schip gekeerd.
In de schoener werden drie omgekomen bemanningsleden gevonden, zij werden begraven op het kerkhof van Anjum.
Daar zijn diverse foto's van, waarvan ook met de WL 3 erbij. De Schipper toen was Pieter Kornelis Visser en Riemeren Willems Mans * 1878 als bemanningslid.

Verder is bekend dat de WL 3 in de Eerste Wereldoorlog, dus tussen 1914 en 1918, tijdens een storm is vastgelopen in het Frieschegat bij de Engelsmanplaat. De bemanning werd gered door het recherche-schip onder bevel van Jaap Visser uit Oostmahorn.
Jan Pieters Visser voer als jongetje van 15-16 jaar mee op de WL 3 die dus totaal uit elkaar werd geslagen op de Engelsmanplaat.
Deze J.P. Visser kocht in 1956 samen met Monte en Johannes Post de WL 18, over dit schip staat verderop in deze Sneuper een verhaal !

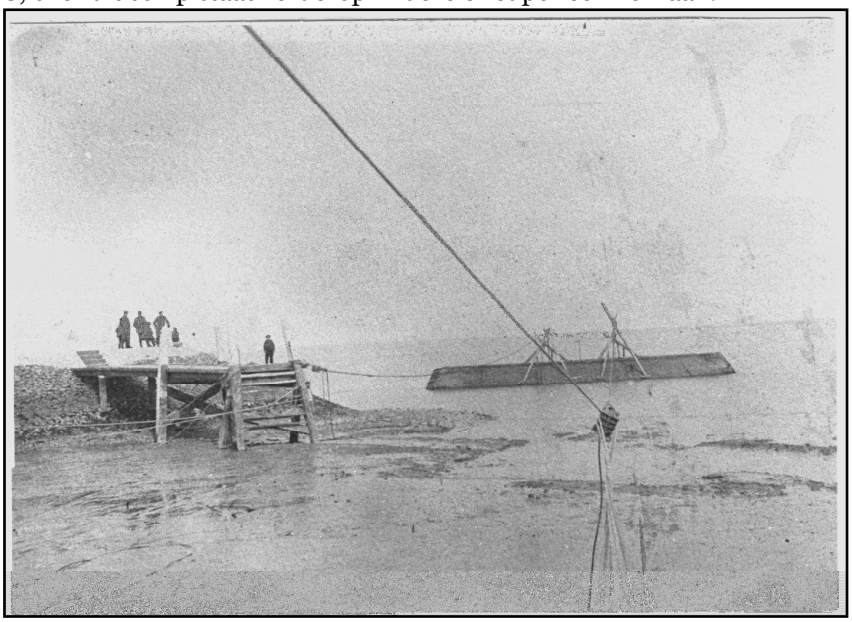

Foto van de schoener bij Oostmahorn, 1905. Er is al een bok op het schip geslagen, maar het is nog niet gelicht. Dat moet een week geduurd hebben volgens de Leeuwarder Courant.

Bron:
G. Jongeling, Paesens en Moddergat van toen, 1987.
R. Tolsma e.a. Op de Praatstoel, 2008. Verhalen van Louw Vanger.

Reactie Herman Visser.
Beste mensen, Heel hartelijk dank voor het zenden van de foto's. Ik vind het heel bijzonder om van het schip, waarmee mijn overgrootvader is omgekomen, een foto terug te zien. Mijn opa was toen drie jaar.

Toen de visserij verliep, is hij matroos geworden in de Rijnvaart bij de Westfälische Transport A.G. (WTAG). Door de connecties, die hij daar had, kon hij een contract krijgen voor transporten naar Borkum, waarvoor hij een houten tjalk kocht, de "Eben Haezer" uit Nes. Later vervangen door een Friese Maatkastje met dezelfde naam.
Uiteindelijk liet hij in 1927 een kempenaar, de "Linquenda" bouwen bij de werf Vooruit in Enkhuizen. Als sleepschip was het ca. 550 ton. - 50 meter lang. Het schip "Linquenda" werd al direkt in juni 1940 (als tweede schip) door de Duitsers in beslag genomen en omgebouwd tot landingsvaartuig voor hun operatie Seelöwe tegen Engeland. Mijn opa en oma gingen toen noodgedwongen in Rotterdam aan de wal wonen. Het schip werd pas in 1947 in Braunsweich teruggevonden en kwam, na herstel, in 1948 weer in de vaart. Toen gingen mijn ouders erop varen.
Op dat schip heb ik zelf nog vanaf mijn geboorte (1950) tot 1968, de laatste zes jaar als matroos, in de Rijnvaart gevaren.
Volgens de verhalen uit de familie werd mijn opa in Moddergat aangezien voor een man die het ver had gebracht. Eenmaal is de "Linquenda" over het wad voor Moddergat voorbij gevaren en liep het hele dorp uit om zijn "enorme" schip te zien. Het viel ze tegen! Wat wil je ook, een geladen kempenaar ligt toch al laag op het water en hij moest natuurlijk ver uit de wal blijven. Dat oogt niet.
Mijn ouders zijn in 1972 met het varen gestopt en hebben in Papendrecht een huis gekocht, gewoon omdat het hier op een kruispunt van vaarwegen ligt. Vanaf en naar de Rijn naar Rotterdam en Antwerpen moet je altijd langs Papendrecht.
Mijn opa is in 1907 getrouwd met Gaatske Vanger (geb. 1881). Van zijn moeder en van haar ouders bezit ik een statiefoto, die hier prominent aan de muur hangt. Louw Vanger uit Moddergat is een neef van (wijlen) mijn vader. Als hij nog leeft en u hem kent, doe hem dan de groeten van mij.
Herman Visser (3de zoon van Jasper en Ali uit Papendrecht, dat zegt hem genoeg).

Aukje Tietes Post, getrouwd met Jasper Pieters Visser, visser op de WL 3, was een van de weduwen die na de ramp in 1883 zonder man verder moest.

EIGENDOMSGESCHIEDENIS VAN DE WL 18

Hans Zijlstra, IJsbrand Dijkstra

Een tijdje geleden zag ik in de haven van Enkhuizen een oude schuit liggen met het Visserij-kenteken WL18. Nou weet ik dat WL voor Westdongeradeel staat, cq de vloot van Paesens/Moddergat en Wierum, die vaak in Ezumazijl de winter doorbracht.
Ik heb de eigenaar achterhaald, IJsbrand Dijkstra, en gevraagd wat hij van de historie wist. Het is geen originele aak uit Moddergat, maar een in 1917 gebouwd Lemsterjacht dat in 1956 tot WL18 werd omgedoopt door de nieuwe eigenaren J.P. Visser, Monte en Johannes Post te Nes (WD). Het is precies het kenteken van een schip dat de ramp van 1883 heeft overleefd, maar dus niet zo oud (tot zover Hans Zijlstra, zie ook: Zeeramp 1879, De Sneuper 86). Hieronder volgt de informatie die eigenaar IJsbrand Dijkstra over het schip in bezit had:

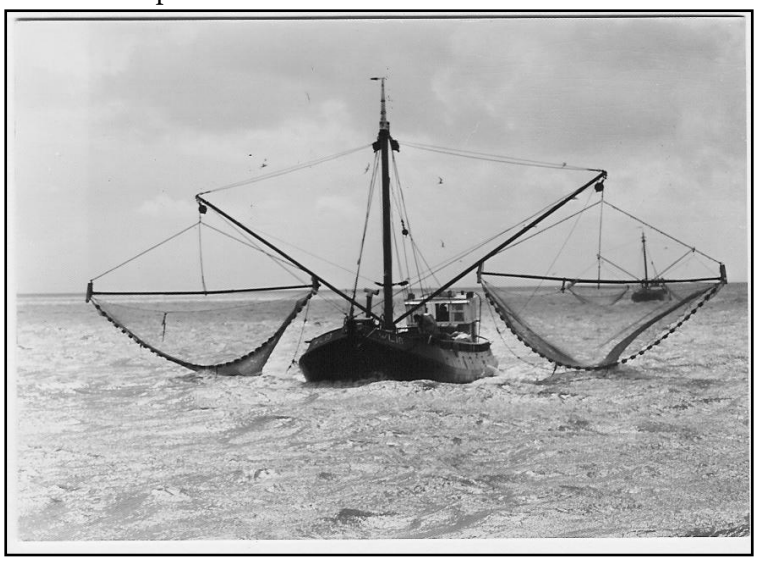

WL 18 - Aleida Johanna

Korte beschrijving van de geschiedenis.
1917: Gebouwd door de gebroeders De Boer te Lemmer voor Belgische rekening, type "motor Lemmerjacht" voor de mosselvisscherij op Oost- en Westerschelde, Noord- en Zuiderzee met drie bemanningsleden.
13-09-1924: YE 50, Willem de Rooy te Yerseke koopt het schip, nu voor

de Oester- en Mosselvisscherij op de Zeeuwse stromen, ze wordt omgedoopt tot Vijf Gebroeders
02-09-1942: Doorgehaald en vertrokken naar Duitschland.
13-10-1945: In Delfzijl weer overgedragen aan de dan nog twee gebroeders Joh. en Adr. de Rooy. Intussen blijkt voor de voortstuwing een 2 cylinder, 50 pk Deutz ruwolie 2·takt diesel te zijn ingebouwd.
23-04·1951: DZ 78, eigenaar Stiennus Kroeze, visser/losarbeider te Delfzijl; hoofdbedrijf garnalennetten op de Eems en Dollard, nu met twee opvarenden.
04-04-1956: WL 18, eigenaren Jan Pieters Visser, Monte en Johannes Post te Nes, gemeente Westdongeradeel.
23-04-1960: Monte Post wordt de enige cigenaar van de garnalenkor.
16-06-1970: WL 18, gesaneerd. Stofberg te Leimuiden koopt de aak.
1972-1974: Harry Smit en Piet Dekker kopen en verbouwen het schip voor de chartervaart op IJsselmeer en Waddenzee met 8 tot 15 passagiers en een schipper met maat.
1980: J.P. van Loohuizen uit Weesp wordt eigenaar en blijft met het schip charteren, meestal met een zet-schipper.
15.04-1985: J. W. van den Berg te Beetsterzwaag verwerft het schip voor de recreatievaart met het gezin en deels als therapie: onderzoek naar de historie, consorvering en uiteindelijk restauratie in de oorspronkelijke staat als mosselvisser. Het visserij nummer (WL 18) blijft, de naam wordt Aleida Johanna.

1992-1993: Verbouwing tot de huidige staat: achterop een stuurkuip, dan een hok waaronder de motor staat, vervolgens het mosselruim waar nu handig gebruik van wordt gemaakt als leefruimte en voor het voordek waaronder vroeger geleefd werd en tegenwoordig geslapen wordt. Zoals het schip er nu uit ziet wordt de originele staat als mosselvisser benaderd.
2001: IJsbrand Dijkstra wordt eigenaar.
Bronnen:
Visserij consenten. Mr. dr. T. Huitema: Lemsteraken van visserman tot jacht. Jac. Brilleman, aakoloog te Amsterdam. Oude foto's YE 50

DE GESCHIEDENIS VAN DE BAKKERIJ IN FOUDGUM

Alie Dijkstra en Dittie Veersma-Dijkstra
(veersma@xs4all.nl)

Op 19 april 1871 verkocht Lammert Gerbens Miedema, landbouwer te Foudgum aan Pieter Annes van der Herberg, meester bakker te Blija, een stuk grond ter grote van ongeveer acht are en tien centiare. Het is het oostelijke gedeelte van een perceel van in totaal twee en dertig are en dertig centiare en is door paaltjes afgebakend. Het is gelegen aan de terp te Foudgum, kadestraal bekend gemeente Ternaard sectie D nummer 459. De koopsom bedraagt fl. 220, = gulden, Nederlandsche munt. De grondbelasting en alle verdere eigenaarslasten komen vanaf de eerste januari laatstleden voor kosten van de koper. Overigens zal de koper het gekochte moeten ontvangen zo goed en kwaad, zo groot en klein en zodanig in diens staat en toestand als waarin het zich bevindt, dit volgens de onderhandse akte van verkoop. Op dit stuk grond werd de bakkerij gebouwd door Mient Timmermans, timmerman in Foudgum. In 1897 werd er een gedeelte bijgebouwd.

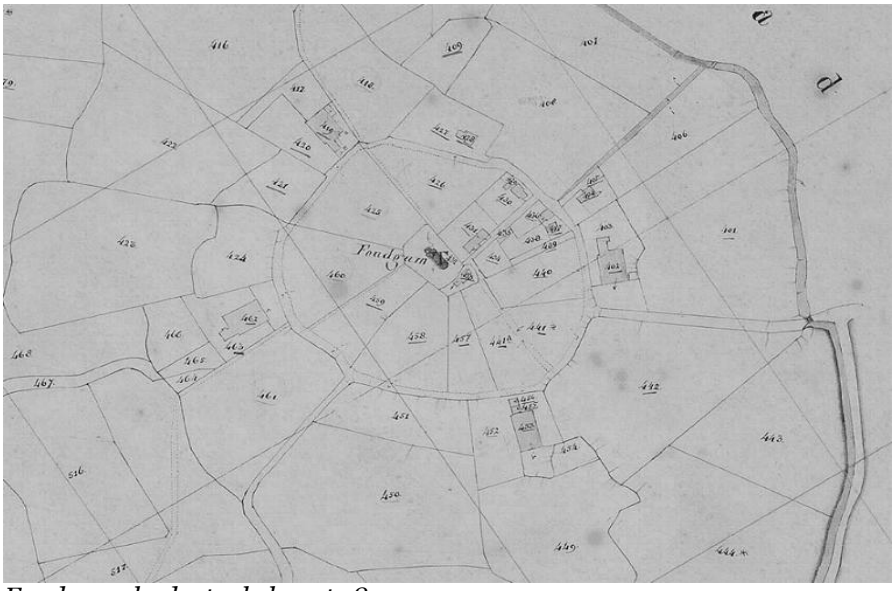

Foudgum, kadastrale kaart 1832

Pieter Annes van der Herberg
Pieter Annes van der Herberg, meester bakker uit Blija, was de eerste bakker in Foudgum. Hij was geboren op 21 november 1839 in Ee en zijn vrouw Grietje Lammerts Westerhoek was afkomstig uit Brantgum. Maar voordat ze zich in mei 1871 in Foudgum konden vestigen, moest eerst het huis met bakkerij en erf te Blija worden verkocht. Van der Herberg had de bakkerij gekocht in april 1869 voor 1700 gulden en verkocht het in januari 1871 voor 2200 gulden. Blijkbaar gingen de zaken in de bakkerij goed! Pieter Annes en zijn vrouw hebben, als ze naar Foudgum verhuizen, één dochter, Trijntje. In Foudgum worden nog Grietje, Lammert en Anne geboren. Dochter Grietje overlijdt wanneer ze bijna een jaar oud is.
Op het Bevolkingsoverzicht 1880-1900 van Foudgum zien we dat de oudste dochter Trijntje, in juni 1893 naar Morra is gegaan. Ze is op 18 mei van dat jaar getrouwd met Dirk Pieters Reiding, landbouwer in Morra. Ze krijgen twee kinderen, Grietje, geboren op 1 mei 1894 en Pieter, geboren op 9 april 1897.
Er is niet veel geluk voor Trijntje weggelegd, eerst overlijdt haar dochter op 2 januari 1898 nog geen twee jaar oud, en in april van datzelfde jaar overlijdt haar man, slechts 31 jaar oud. In februari 1899 gaat ze terug naar Foudgum en trekt met haar zoontje Pieter bij haar ouders in. Al snel daarna, in mei, overlijdt Trijntje. Haar zoontje Pieter blijft als wees achter. Hij is nog maar twee jaar en heeft al zijn zusje en beide ouders verloren. Pieter blijft bij grootouders Pieter Annes en Grietje wonen en wordt door hen opgevoed.
Intussen had bij het gezin van der Herberg nog de schoonmoeder van Pieter Annes, Grietje Jans Westerhoek-de Roo ingewoond. Ze is weduwe en overlijdt op 26 januari 1895. Ook een tante, Wytske Annes Westerhoek-Klok was bij het gezin ingetrokken. Ook zij was weduwe en overleed op 18 december 1899, 82 jaar oud. Zoon Lammert en zoon Anne wonen nog thuis. De bakkerij had eerst geen huisnummer, maar het is nu nummer dertien.
Het Bevolkingsoverzicht van 1900-1914 laat zien dat zoon Lammert geen bakkersknecht maar bakker is geworden en dat zijn jongere broer Anne bakkersknecht is. In augustus 1901 overlijdt Anne, 21 jaar en ongehuwd. De familie heeft de overstap gemaakt van de Hervormde kerk naar de Gereformeerde kerk. Zoon Lammert trouwt op 1 juni 1901 met Johanna Gerrits Dijkstra, geboren 9 september 1882 te Nes, en ze gaan wonen op Foudgum nummer 26.
Op 12 mei 1904 vertrekt Pieter Annes van der Herberg met vrouw en kleinzoon Pieter naar Brantgum. 52. In mei 1907 komt Pieter Annes terug naar Foudgum en gaat wonen in huizing nummer 13A, later wordt dat huizing nummer 24. Hij is dan 68 jaar en is van beroep gardenier

geworden, kweker van groenten en andere tuinbouwproducten. Op 14 maart 1912 overlijdt zijn vrouw Grietje.
Zoon Lammert Pieters van der Herberg is dan als bakker met zijn gezin gaan wonen op huizing nummer 13, later omgenummerd naar 23. In Foudgum worden geboren zoon Anne, 13 mei 1902; de dochters Maaike 29 juni 1903, Grietje 14 maart 1905 en Trijntje 26 oktober 1906 en de zoons Gerrit 10 juni 1912 en Pieter 30 juni 1913. Trijntje overlijdt op 23 jarige leeftijd. Op 24 april 1914 vertrekt het gezin naar Schermerhorn, Noord-Holland. Waarschijnlijk hebben ze niet lang in Schermerhorn gewoond, want in 1919 wordt hun dochter Antje in Achterveld, een dorpje bij Barneveld, geboren. Later worden daar nog Klaziena in 1922 en Johanna in 1924 geboren. Lammert is dan geen bakker meer, maar landbouwer geworden.
Pieter Annes van der Herberg vertrekt op 10 april 1918, hij is dan 79 jaar, met zijn kleinzoon Pieter, 21 jaar, naar Barneveld. Vermoedelijk om bij zijn zoon Lammert in de buurt wonen. De bakkerij in Foudgum blijft eigendom van de familie van der Herberg. Maar wel was er een nieuwe bakker, Van der Ploeg, komen wonen.

Zicht op Foudgum

Kornelis Wybes van der Ploeg
De nieuwe bakker Van der Ploeg was met zijn bruid, Tjitske Johannes Dijkstra, in de bakkerij komen wonen, huizing nummer 23. Ze waren op 7

mei 1914 getrouwd en konden in Foudgum hun eigen wittebrood bakken. Kornelis was geboren in Hantumhuizen en kwam vanuit Raard, Tjitske was geboren in Brantgum en kwam vanuit Holwerd naar Foudgum. Hij werd geen eigenaar van de bakkerij.
Het gezin werd uitgebreid met drie zoons en twee dochters. Ook de vader van Kornelis, Wybe van der Ploeg, kwam in 1921 bij het gezin inwonen. Hij was geboren in Foudgum en ook bakker van beroep. De oudste zoon van het gezin, Wybe Kornelis was geen bakker geworden, maar slagersknecht. Handig, dan heb je ook meteen beleg op je brood! Maar dat duurde niet lang want hij vertrok naar Berlikum. Het gezin Van der Ploeg was Nederlands Hervormd. Van der Ploeg ging in 1915 weer naar Raard en werd daar bakker.

Folkert Bronsema
In december 1915 vestigt Folkert Bronsema, tot dan broodbakker in Leeuwarden, zich in de bakkerij huizing nummer 23/24. Hij is geboren op 23 februari 1887 in Ulrum, het dorp waar Hendrik de Cock de aanzet gaf tot de afscheiding van de Hervormde kerk. Of het daar mee te maken had is niet bekend, maar Bronsema was van de Hervormde kerk overgegaan naar de Gereformeerde kerk. Hij was getrouwd met Tetje Ates Westerhoek, geboren in Brantgum. Het gezin had, toen ze in Foudgum kwamen wonen al drie kinderen, twee zoons en een dochter. Later kwamen er in Foudgum nog twee zoons en een dochter bij. Bronsema werd ongeveer drie jaar later niet alleen bewoner, maar ook eigenaar van de bakkerij.

Verkoop van de bakkerij door familie van der Herberg
Op 27 februari 1919 werd de bakkerij verkocht aan Folkert Bronsema. Bij notaris Pier Daniël Poelstra in Holwerd wordt de akte van verkoop voorgelezen. Uit de akte blijkt dat Pieter Annes van der Herberg, samen met zijn kleinzoon Pieter Reiding woont te Achterveld (Utrecht). De vrouw van Pieter Annes heeft bij testament beschikt dat haar man het levenslange vruchtgebruik van haar nalatenschap legateert en dat zij volgens de wet als erfgenamen nalaat haar zoon Lammert Pieters en haar kleinzoon Pieter Dirks Reiding, bij plaatsvervulling van zijn overleden moeder. Dat betekent dat Pieter Annes voor de helft en zoon Lammert en kleinzoon Pieter beiden voor een kwart eigenaar zijn van de bakkerij. Lammert Pieters van der Herberg vertegenwoordigt zijn vader en zijn neef bij de notaris. Daartoe is een lastgeving door beiden getekend, die bij de akte is gevoegd. Verkocht wordt “ene huizinge waarin bakkerij met schuur, erf en bouwland” te Foudgum, kadestraal bekend gemeente Ternaard, sectie D nummer 771 groot acht are, vijftig centiare. De verkoopprijs bedraagt fl. 3300,= gulden. De kosten van de akte komen voor rekening van de koper, zijnde fl. 82,75

voor de registratie bij de notaris en nog fl. 3.06 (1.58 voor de zegel en 1.48 voor salaris) voor de registratie in het hypotheek kantoor in Leeuwarden.
Pieter Annes van der Herberg overlijdt twee maanden later, op 27 april 1919, in Barneveld.

Hypotheken
Om de koop van de bakkerij te kunnen bekostigen wordt aan Bronsema een lening verstrekt door landbouwer Jan Franses de Jong uit Raard, van fl. 2655,75. In april 1920 leent Bronsema een bedrag van fl. 1250, = met rente en kosten, bij de Coöperatieve Spaar-en Voorschotbank "Boaz" in Leeuwarden. Bronsema wordt verplicht om de opstal bij "eene Soliede Nederlandsche brandwaarborgmaatschappij" te verzekeren en te blijven verzekeren. Verder zijn er nog een aantal bepalingen rondom verhuur en wanneer hij in gebreke blijft ten aanzien van de aflossing, met de bakkerij als onderpand. In 1925 sluit Folkert Bronsema opnieuw een lening af, ditmaal bij Uilke Alberts Banga, koopman in Dokkum. Hij leent fl. 2460, = met een maandelijkse aflossingsverplichting, in "gangbaar Nederlands geld", van minstens fl. 20 =. Maar jammer genoeg lukt het Bronsema niet om uit de financiële problemen te komen. Op 15 december 1927 wordt hij door de rechtbank in Leeuwarden failliet verklaard en worden zijn goederen in beslag genomen. De bakkerij zal worden verkocht moeten worden.

Verkoop krachtens artikel 1223 B.W.
Op zaterdag 7 januari 1928 verschijnt er in de Leeuwarder Courant een advertentie met de aankondiging van de openbare verkoop van de bakkerij in Foudgum. De verkoop wordt gehouden op 17 januari 1928 in café "de Altena" te Dokkum. In de advertentie staat verder vermeld dat het een winkelhuizinge, bevattende twee kamers, kamertje, werkplaats, bakkerij, schuurtje met stalling, alsmede een ruim erf, groot 8.50 are betreft en in gebruik is bij den eigenaar F. Bronsema. Overname van de bakkerij-inventaris, waaronder mengmachine met electrische motor en drijfwerk voor fl. 250, = gulden.
"Daar te Foudgum met zijn welvarende omgeving slechts één bakker is, is voor een flinke vakman in deze bakkerij een goed bestaan te vinden". Aanvaarding en betaling 1 maart '28.
Op dinsdag 17 januari 1928 's middags om vier uur vindt in "de Altena" in Dokkum de openbare verkoop bij provisionele toewijzing van de bakkerij plaats. Notaris is Mr. Pier Daniël Poelstra uit Leeuwarden. De weduwe van de heer Jan Franses de Jong, mejuffrouw Jantje Gosfes Hiemstra, zonder beroep en woonachtig in Dokkum, wordt vertegenwoordigd door Willem de Jong, notarisklerk te Leeuwarden als mondeling lasthebber. De heer De

Jong was overleden op 29 juni 1926 met als enige erfgenaam zijn vrouw. De weduwe maakt gebruik van het in de akte opgenomen beding, dat bij in gebreke blijven van betaling, de bakkerij in het openbaar kan worden verkocht.
De notaris laat weten dat de koper de bakkerij-inventaris als onroerend goed kan beschouwen. Het betreft een mengmachine met elektrische motor en drijfwerk, baktrog, dertien platen, diverse vormen, een kookpot, een evenaar met schalen en gewichten, broodplanken en divers klein gereedschap, kosten fl. 250, =.
Verder kan de koper het gekochte in eigen gebruik aanvaarden op 1 maart aanstaande; gaan alle lasten en belastingen van het geveilde goed vanaf de eerste januari laatstleden voor rekening van de koper; komt het risico van het onderhoud vanaf de toewijzing ten laste van de koper; zal de betaling der koop overnamesom moeten geschieden op de eerste maart aanstaande; de koopkosten bedragen acht procent van de koop en de overname sommen;
tot de zekerheid van de betaling van de koopsom, overname som en kosten, wordt vastgelegd dat bij in gebreke blijven van de koper het verbonden goed in het openbaar mag worden verkocht; de hoogste schrijver zal tot strijkgeld genieten twee procent van de ingeschreven som en van de overname som, ontvangbaar dadelijk na de toewijzing, later is het recht daarop door de bieder verbeurd, terwijl geen verhooggeld wordt uitgekeerd.
Na deze voorlezing van het voorstaande en na mededeling der algemene verkoopvoorwaarden wordt tot veiling overgegaan en is het geveilde daarna provisioneel in koop toegewezen voor de som van fl. 3489, = aan Jeppe Folkert Zijlstra, koopman te Dokkum die verklaarde deze provisionele toewijzing voor zich aan te nemen. Er werd een proces-verbaal opgemaakt op dezelfde dag, in tegenwoordigheid van twee getuigen en daarna werd de akte ondertekend.
Op zaterdag 21 januari 1928 verschijnt er opnieuw een advertentie in de Leeuwarder Courant met de aankondiging van de op 31 januari 1928 finaal publiekelijk te verkopen bakkerij. Er is een bod fl. 3489, = Tijdens de zitting op 31 januari in café “de Altena” wordt door notaris Poelstra overgegaan tot de verdere opveiling en de finale toewijzing van de bakkerij in Foudgum. Na opveiling is het geveilde finaal in koop toegewezen voor de som van fl. 3489, = aan Jeppe Folkert Zijlstra, koopman en Frederik Sliep, bakker, beiden wonende te Dokkum. Beiden zijn aanwezig en verklaarden zich het recht te willen behouden om binnen drie dagen na heden hun lastgever te noemen, bij in gebreke blijven worden zij geacht het geveilde voor zichzelf te hebben gekocht. Er werd opnieuw een proces-verbaal opgemaakt en ondertekend. Op drie februari 1928 ’s middags om ėėn uur

HUIZINGE MET
BAKKERIJ C. A., FOUDGUM.

Mr. P. D. POELSTRA, notaris te Leeuwarden, zal op Dinsdag 31 Januari 1928, 's nam. 4 uur, in het café „de Altena" te Dokkum, finaal publiek verkoopen:

Krachtens art. 1228 B. W.:

Een WINKELHUIZINGE bevattende 2 kamers, kamertje, WERKPLAATS, BAKKERIJ, SCHUURTJE met stalling, alsmede ruim erf, groot 8.50 are, in gebruik bij den eigenaar F. Fronsema. Bod ƒ 8489.

Overname van den bakkerij-inventaris, waaronder mengmachine met electr. motor en drijfwerk voor ƒ 250.

Daar te Foudgum met zijn welvarende omgeving slechts één bakker is, is voor een flink vakman in deze bakkerij een goed bestaan te vinden.

Aanvaarding en betaling 1 Maart '28.

Biljetten verkrijgbaar ten kantore van den notaris en den opreeper TOORNSTRA te Dokkum.

verschenen voor notaris Poelstra de heren Zijlstra en Sliep die gebruik wilden maken van het recht om binnen drie dagen hun lastgever te noemen. Ze verklaarden dat comparant Zijlstra heeft gehandeld als mondeling lasthebber van de comparant Sliep, dit erkende en verklaarde het onroerend goed voor zich in koop te accepteren. En zo werd bakker Sliep de nieuwe eigenaar, maar niet voor lang. Bakker Bronsema bleef met zijn gezin in de bakkerij wonen.

Leeuwarder Courant 21-01-1928

Frederik Sliep
Bakker Sliep werd geen bakker in Foudgum en nog dezelfde maand verkoopt hij de bakkerij. Op 25 februari 1928 laat hij zich door de notarisklerk Willem Broeyer uit Ternaard, vertegenwoordigen bij notaris Groendijk. De bakkerij wordt doorverkocht aan de heer Doeke Westerhoek en de heer Hendrik Westerhoek, beide fouragehandelaar in Groningen. Bij de koop is inbegrepen de bakkerij inventaris. De koopsom bedraagt fl. 4051,62. De kopers kunnen het gekochte op 1 maart aanstaande in gebruik aanvaarden. Sliep had in nog geen maand tijd een winst gemaakt van fl. 562,62!

Doeke en Hendrik Westerhoek
De heren Doeke en Hendrik Westerhoek hielden de bakkerij ook niet lang in hun bezit. Op 10 november van dat zelfde jaar werd de bakkerij doorverkocht aan Christiaan Veldhuis, uit Tzummarum. Ook nu is de bakkerij inventaris inbegrepen en bestaat uit de al eerder genoemde zaken.

Christiaan Veldhuis
Christiaan Veldhuis koopt de bakkerij op 10 november 1928 voor fl. 5000, =. Opnieuw is er dus flink winst gemaakt op de bakkerij, de fouragehandelaren hebben nog meer winst weten te maken dan Sliep. Christiaan Veldhuis mag volgens de notariële akte op 12 november 1928 het gekochte

in eigen gebruik aanvaarden. Bronsema woont nog in de bakkerij, maar verhuist op 20 november 1928 met zijn gezin naar Leeuwarden.
Veldhuis komt op 14 december 1928 in Foudgum wonen. Het nummer van de bakkerij is nu Foudgum 24. Hij is geboren in Oosterbierum en komt vanuit Tzummarum, zijn vrouw Aaltje Veenstra is ook geboren in Oosterbierum en komt vanuit Sexbierum.Vermoedelijk zijn ze net getrouwd omdat ze uit verschillende plaatsen komen. Er wordt wat wittebrood gegeten in de bakkerij! In 1930 wordt een dochter geboren, Dirkje. Het gezin is lid van de Gereformeerde kerk.
Veldhuis verkoopt de bakkerij op 1 september 1931 aan A. van der Wal uit Surhuizum. Op 30 september 1931 vertrekt Veldhuis met zijn gezin naar Leeuwarden, hij heeft drie jaar in Foudgum gewoond.

Anne van der Wal
Anne van der Wal koopt de bakkerij op 1 september 1931 voor fl. 4425 gulden en verhuist op 2 oktober 1931 naar Foudgum 24. Hij is getrouwd met Sytske Rijpma, zij is geboren in Drogeham en hij in Burum. Ook dit bakkersechtpaar behoort bij de Gereformeerde kerk. Waarschijnlijk zijn zij kort daarvoor getrouwd, want zijn vorige woonplaats is Surhuizum en zij komt van Buitenpost. De bakkerij is bij pas gehuwden blijkbaar wel in trek! Bij de koop is inbegrepen de bakkerij-inventaris bestaande uit baktrog, platen, vormen, evenaar met schalen en gewichten, brood planken en divers klein gereedschap, trommels enz. In de bepalingen en bedingen lezen we onder punt 4 dat het de verkoper verboden zal zijn binnen een staal van vijf kilometer vanaf het verkochte een bakkerij te kopen, te huren of te bouwen, of binnen die voornoemde straal met bakkerswaren te venten of te laten venten. Bij overtreding moet de verkoper een boete betalen ten behoeve van de koper, of diens opvolger van het eigendom, van drieduizend gulden welke boete direct bij overtreding opvorderbaar is. Deze verbodsbepaling zal gelden gedurende vijf jaren van de dag van verkoop. En blijkbaar gaan de zaken goed, want in een kleine advertentie in "de Nieuwe Oostergoo" van vrijdag 28 september 1945, vraagt hij een bakkersleerling of iets gevorderd, bij voorkeur extern.

Petzestraat A 47.
Gevraagd een bakkersleerling of iets gevorderd, bij voorkeur extern. A. v. d. Wal, bakker, Foudgum.
Gevraagd 2 sp.m. een nette, degelijke huishoudster, liefst

Uit de "de Nieuwe Oostergoo"

Bakker van der Wal blijft 15 jaar in Foudgum wonen en werken. In 1946 verkoopt Van der Wal de bakkerij aan Sybren Dijkstra uit Koudum. Maar voordat de verkoop van kracht kon worden, moest er eerst een verklaring

van geen bezwaar worden aangevraagd bij het Prijzenbureau voor Onroerende zaken in het Ambtsgebied Leeuwarden.
Prijzenbureau voor Onroerende Zaken.
Bij het Huuruitvoeringsbesluit van 1941 werden Prijzenbureaus voor Onroerende Zaken ingesteld, voor Friesland was dat in Leeuwarden gevestigd. De Prijzenbureau's waren bevoegd om in individuele gevallen de juiste huurprijzen vast te stellen. In 1942 kregen de Prijzenbureaus ook een taak met betrekking tot de vervreemding (verkoop) van onroerende goederen. Bij een overeenkomst van overdracht van onroerend goed moest het Prijzenbureau een verklaring van geen bezwaar afgegeven, tot zolang waren de overeenkomsten nietig. Het verzoek om afgifte van een dergelijke verklaring moest schriftelijk bij het Prijzenbureau worden ingediend. In december 1948 werden de verkoopprijzen van onroerend goed weer vrijgelaten. Op 30 april 1946 wordt het verzoek ingediend betreffende de vervreemding, verkoop, van het perceel kadestraal Gemeente Ternaard, sectie D nr. 771, plaatselijk bekend Foudgum (Gemeente Westdongeradeel) de nummers 24 en 25. Vervreemder is A. v/d Wal Foudgum, verkrijger is S. Dijkstra te Koudum. Het Prijzenbureau geeft op 19 juni 1946 een verklaring van geen bezwaar af.

Sybren Dijkstra
Sybren Dijkstra koopt de bakkerij op 15 augustus 1946 voor fl. 8500, = Voor notaris Eeltje Straatsma in Ternaard is verschenen Anne van der Wal, bakker wonende te Beetgum en Sybren Dijkstra, bakker wonende te Foudgum. Dijkstra verklaarde te hebben gekocht en in eigendom te aanvaarden, de woon- en winkelhuizinge waarin bakkerij met schuur, erf en grond te Foudgum, plaatselijk gemerkt als 24 en 25, kadestraal bekend gemeente Ternaard sectie D, nummer 771, groot acht are en vijftig centiare; met de door comparant van der Wal in het perceel uitgeoefend wordende bakkerszaak met de gehele daartoe behorende inventaris.
De comparanten verklaarden dat de verkoop is geschied voor een koopprijs wat betreft het onroerend goed van fl. 4500, = en wat betreft de gemelde bakkerszaak met inventaris van fl. 4000, =, samen een koopprijs van fl. 8500, = met (onder andere) de volgende bepalingen en bedingen:
-de koper heeft de gekochte woon- winkelhuizinge cum annexis plaatselijk gemerkt 24 reeds ten genoegen op den 15e april deze jaars in eigen gebruik en genot aanvaard;
-zijnde de woning nummer 25 is verhuurd tot 12 mei 1947 aan Jan Hiemstra te Foudgum voor een jaarlijkse huurprijs van 104 gulden;
-komende huurpenningen zullen vanaf de 15e april van dat jaar ten voordeel zijn van de koper;

-het zal de verkoper verboden zijn binnen een straal van vijf kilometer vanaf het verkochte een bakkerij te kopen, te huren of te bouwen of binnen die straal met bakkerswaren te venten of te laten venten. Bij overtreding zal de verkoper een boete moeten betalen van aan de koper of diens opvolger van 5000 gulden welke bij overtreding direct opvorderbaar is.
-het Prijzenbureau voor Onroerende Zaken te Leeuwarden heeft blijkens aan deze akte vastgehechte verklaring geen bezwaar tegen de in deze akte genoemde tegenprestatie;
-de notaris verklaart dat de akte is verleden overeenkomstig de aangemelde ontwerpakte van het Prijzenbureau en dat de toestemming bedoeld als in artikel 2 van het Besluit Beperking
Rechtsverkeer door de desbetreffende gedelegeerde is gegeven.
Aan de akte is een aangehechte verklaring van geen bezwaar, afgegeven ingevolg artikel 3 van het Vervreemdingsbesluit Onroerende zaken.

Sybren Dijkstra, telg uit een bakkersfamilie
Op 26 april 1946 verhuisde Dijkstra naar de bakkerij, op nummer 24. Hij kwam, met zijn vrouw Baukje Sytsma en hun zoontje Gerrit uit Koudum. Sybren was geboren op 8 september 1915 in Rottevalle, Smallingerland en Baukje was geboren op 31 oktober 1924 in Hallum, Ferwerderadeel. Sybren Dijkstra kwam uit een echte bakkersfamilie, zijn vader Gerrit Sybrens Dijkstra was bakker in Rottevalle; zijn grootvader Sybren Gerrits Dijkstra was bakkersknecht, later pakhuisknecht; zijn overgrootvader Gerrit Walings Dijkstra was bakker in Spannum en zijn over-over grootvader Waling Keimpes Dijkstra was meesterbakker in Vrouwenparochie. En ja, de kleine Gerrit is ook in het bakkersvak werkzaam geweest, maar koos

Sybren in Rottevalle

later toch een andere richting. Sybren kreeg niet alleen de interesse voor het bakkersvak van huis uit mee, maar ook zijn liefde voor taal zat in de familie. Sybren's grootvader was de jongste broer van de bekende Friese schrijver Waling Gerrits Dijkstra. Sybren's grootvader was geboren in de bakkerij in Spannum waar diens vader overleed toen hij nog maar vier jaar was. Waling, die in de bakkerij bij zijn grootouders in Vrouwenparochie opgroeide, kwam na het overlijden van zijn vader naar Spannum om zijn moeder te helpen in de bakkerij. En waar Waling Dijkstra, na zijn lange jaren in de bakkerij uitriep: "Al hwa't bakt, mar ik bak net mear...." en als Fries schrijver en voordrager de kost verdiende, bleef Sybren het bakkersvak trouw.

Van bakkersknecht, tot zelfstandig bakker

Sybren volgt de bakkersopleiding en werkt daarna bij bakker Wobma in Rottevalle.

Vervolgens werkte hij als bakkersknecht in Franeker bij zijn zwager Paulus Strikwerda, die een bakkerij en winkel had aan de Voorstraat. In 1937 gaat hij werken bij bakker van der Meulen in Ureterp.

In 1939 als dienstplichtig soldaat opgeroepen voor de mobilisatie. Als Huzaar van Boreel wordt hij in 1940 gelegerd in Ede en neemt deel aan de gevechten bij de Grebbeberg. Samen met zijn kameraden van het regiment werd Sybren door de ritmeester "wegens het betonen van moed en plichtsbetrachting voor den vijand, door onder zeer ongunstige moreels factoren stand te houden waar dit geboden werd en het zich ten volle en op voorbeeldige wijze aan de hen opgedragen taak, gevolg te geven" voorgedragen voor een eervolle vermelding. Nederland capituleerde en de soldaten gingen naar huis.

In oktober 1942 wordt Sybren als dwangarbeider te werk gesteld in Duitsland. De bedoeling was dat hij bij een molenaar te werk zou worden gesteld, maar toen er op het arbeidsbureau in Eisenach gevraagd werd of hij molenaar van beroep was, gaf hij aan dat hij bakker was. Na drie uur wachten kon Sybren naar een bakker vertrekken en kwam in zijn eigen vak terecht. In een brief naar zijn ouderlijk huis schreef hij dan ook dat hij zijn bakkersskleren nodig had. Hij schrijft ook dat het werk in de bakkerij heel anders is dan in Friesland. Hij begint 's morgens om 5 uur en is dan 's middags om 4 uur al(!) klaar en soms nog eerder! Alles wordt uit de winkel verkocht. (Bedoeld wordt waarschijnlijk dat er niet met brood gevent werd.) Na een verlof in Nederland gaat hij niet terug en duikt onder. Vervolgens dient Sybren van 5 september 1944 tot 30 juni 1945 bij het strijdende gedeelte van de Binnenlandse Strijdkrachten in het district Drachten. Op 15 november 1945 wordt hij eervol uit de dienst bij het Militair Gezag ontheven.

Sybren woont met zijn vrouw Baukje in die periode in Rottevalle op een woonschip. Hij zoekt werk en komt terecht bij een bakker in Koudum. Zijn vrouw reist hem met het woonschip achterna, over de Friese meren en midden in de winter, een hachelijke onderneming. Een vriend van Sybren helpt Baukje bij deze verhuizing. Door het schoorsteentje van het dak te halen, komen ze ook onder de laatste brug door en bereiken ze Koudum. Niet lang na dat avontuur kwam Foudgum in beeld.

"Altyd warber", bakker en schrijver

Sybren gaf de bakkerij een naam: "Altyd warber". En dat was het, "altyd warber" altijd druk bezig zijn, 's nachts brood bakken en overdag venten. Naar de soms ver uiteen liggende boerderijen, soms voor een halfje brood, soms was er ook niets nodig. Er was een winkel aan huis waar brood en andere zaken werd verkocht. Het jonge gezin werd verblijd met nog 2 zoons en 3 dochters.

Gerrit en Louw naast de bakkerij

In de schaarse tijd die overbleef schreef Sybren korte verhalen en gedichten in het Fries. Hij schreef onder andere over de periode in Duitsland; over het werk bij de Binnenlandse Strijdkrachten, maar ook over het leven op het Friese platteland en enkele gedichten. De gedichten en verhalen werden gepubliceerd in de Sneinspetiele van het "Friesch Dagblad" en de "Friesche Kerkbode" van de Gereformeerde Kerken in Friesland. Jammer genoeg zijn niet alle verhalen en gedichten bewaard gebleven.
Ook de geboorte van de kinderen werd veelal op rijm werd aangekondigd. De Dokkumer kraamverzorgster, "tante" Anna Reiding-Palma, vertelde ons enkele jaren geleden dat Sybren altijd bezig was met taal, taalvondsten en -

grappen. Dat herinneren we ons als kinderen ook heel goed, maar ook zo klein als we waren wisten we, vader is aan het schrijven, niet storen en niet tegen de tafel stoten! Want het schrijven gebeurde gewoon in de huiskamer. Heel leuk was als je mee mocht op de bakfiets, als turf van ongeveer drie- vier jaar. Als het deksel omhoog moest, omdat er iets uit de kar gepakt moest worden, was dat griezelig, maar vader hield je stevig vast. Ook was vader een keer met de bakkerskar uit de bocht gevlogen met kinderen en al.

Verkoop "Altyd Warber"
Het werk in de bakkerij bracht niet genoeg brood op de plank. Door de oorlog was er nog veel schaarste en op de bon. Op 12 juni 1951 werd de bakkerij verkocht aan Hedzer Turkstra, bakker te Dokkum voor fl. 4000, =. Turkstra had in Dokkum een eigen bakkersbedrijf en bleef daar wonen. Sybren en zijn gezin bleven in de bakkerij wonen, maar Sybren was bakker-ôf en werd broodbezorger. Hij kreeg het brood van Turkstra en verkocht dat in de winkel en ventte dit uit. In die periode werden er plannen gemaakt voor emigratie naar Canada en werden er door Sybren en Baukje Engelse lessen gevolgd en volgden de nodige vaccinaties. Maar de emigratie ging niet door vanwege gezondheidsproblemen in het gezin.

Hedzer Turkstra
Turkstra, bakker aan de Voorstreek in Dokkum, kocht op 12 juni 1951 de woon- en winkelhuizinge, met schuur, erf en grond, de nummers 24 en 25. Hij kan het gekochte deels in eigen gebruik en deels in huurgenot aanvaarden. Het verkochte onroerend goed wordt vrij van hypothecaire lasten en beslagen geleverd. Op de akte staat een gestempelde verklaring van de Directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting in Friesland, d.d. 30-05-1951 dat tegen de overdracht geen bezwaar bestaat. Ook het Hoofd van het Prijzenbureau voor Onroerende zaken heeft geen bezwaar tegen de in de akte genoemde tegenprestatie. Hedzer bleef in Dokkum wonen en Foudgum werd een dependance. Drie jaar later verkoop Turkstra de bakkerij in Dokkum én de bakkerij in Foudgum, aan Anne Kooistra. Turkstra emigreerde naar Zuid-Afrika, waar amilie van hem woonde. Sybren kreeg als aandenken een koperen asbak met een steenbok, maar die niet werd gebruikt omdat deze zo mooi was.

Anne Kooistra
Anne Kooistra, bakker in Oude Leije, koopt op 11 januari 1954 zowel de bakkerij van Turkstra aan de Voorstreek in Dokkum, als het woon-winkel-uis in Foudgum. In de akte wordt vermeld dat de bakkerij in Dokkum en Foudgum "thans als één geheel uitgeoefende brood- en banketbakkers-bedrijf is".

Het geheel, met inventaris en al, wordt verkocht voor fl. 35.000, =. Enkele bepalingen zijn:
-de verkoper zal vanaf de dag der aanvaarding noch zelf, noch voor- of met of door anderen een zaak als hiervoor omschreven mogen uitoefenen in Dokkum of Foudgum of in de nabijheid daarvan. Onder nabijheid wordt verstaan al hetgeen is gelegen binnen een cirkel met een straal van twintig kilometer gemeten vanuit de verkochte panden.
-bij iedere overtreding van dit verbod zal er een boete van fl. 14.000, = aan de koper betaald moeten worden.
Kooistra is maar kort eigenaar en verkoopt op 1 december van datzelfde jaar de bakkerij als woonhuis aan mevrouw M. Kroodsma uit Foudgum. Als bijzondere bepaling is in de verkoopakte opgenomen dat de koopster op het verkochte of de daarop staande en te stichten gebouwen, noch zelf, noch voor, of met, of door anderen een bakkersbedrijf in de meest uitgebreide zin uit te oefenen of te doen uit te oefenen op straffe van boete van fl. 4000, =. Verder zal bij een eventuele overdracht de koopster gebonden zijn een gelijke verbodsbepaling op te nemen alsmede om een gelijke verplichting tot opname van deze bepaling in de volgende akte van overdracht op te nemen. Bij niet nakomen hiervan volgt opnieuw een boete.
Sybren Dijkstra vond in het Friese Haagje een andere baan en het gezin verhuisde op 14 januari 1955 naar Heerenveen. Na een korte periode bij

De kinderen Dijkstra op de foto vanwege de emigratie naar Canada.

een zelfstandig werkende bakker, ging Sybren aan het werk als bakker-venter bij de Centrale Bakkerij in Heerenveen.
Zo was Sybren Dijkstra de laatste bakker en kwam er een eind aan een periode van ruim tachtig jaar van de Foudgummer bakkerij. De “bakkerij” bleef woonhuis en wordt nu, na enkele andere bewoners, bewoond door de familie Kloosterman.

Sybren Dijkstra met zijn vrouw voor de bakkerij, tijdens het dorpsfeest in 1982

In het herdenkingsboekje van de dorpsreünie op 28 en 29 augustus 1982 van de dorpen Betterwird, Bornwird, Foudgum en Raard werd de geschiedenis van de Foudgummer middenstand op rijm gezet. In het onderstaande gedeelte gaat het over de bakkerij.

Ek wie der froeger een bakkerij
mar ek dy tiid is al lang foarby.
Der ha forskillende bakkers wenne in de bakkerij
ek ien die hie derby derby noch bourkerij.
Mar letter hawwe der nog hiel wat bakkers west
ek bakker Bronsema, dat wit ik noch best.
De bern ha hjir ek nei skoalle ta gien
wa wit, miskien, treffe we der hjir nog wol ien.
Dêrnei ha wy bakker van der Wal leauw ik hawn
die is letter forhuze nij it Bildske lân.
En de leste bakker yn de bakkerij
dat wie Dijkstra, mar ek dy gie by ús wei.
Sa gie der wer in winkel fuort en ’t is wis
dat soks foar in doarp ôfbrekken is.

Met dank aan:
-Streekarchivariaat Noord-Oost Friesland, Dokkum
-Tresoar, Fries historisch en letterkundig centrum, Leeuwarden

INGEBOEKT

Het geslacht Dijkstra uit Engwierum
Titel: Nakomelingen van Ruierd Claesz en Gaetske Lolckesdr., dijcker 1712 te Engwierum, waaronder het geslacht Dijkstra.
Auteur: E.J. Rollema, Zoetermeer (Griekenlandlaan 188, 2711 GH)
Band: gelijmd, 17,5x25 Pagina's: 106, met index op namen
Illustraties: 187 (huwelijks)foto's en vele kopieën van archiefstukken
Omschrijving: De auteur begint zijn parenteel met Ruierd Claesz., dijcker te Engwierum, mogelijk geboren in 1668, overl. 1730 en zijn vrouw Gaetske Lolckesdr. geb. ca 1670 overl. na 1736, mogelijk d.v. Lolcke Eedesz te Anjum. Na 1811 dragen de nakomelingen familienamen als Dijkstra, Koopmans, Van der Ploeg en Ploegsma. Ze wonen in Friesland, Groningen en Zuid Holland terwijl nakomelingen van Albert Dijkstra in USA wonen.
(Dit boek is aanwezig op het Streekarchief)

Alle Kuiphoffen verzameld!
Titel: Kuiphof, een Friese familie. De levensgeschiedenis van de Kuiphof-familie door de eeuwen heen.
Auteur: Henk Kuiphof, Heemstede.
Band: gelijmd, 17x21 cm Pagina's: 355, met index op namen, met Haza-21
Illustraties: 205 foto's en vele kopieën van archiefstukken
Omschrijving: "Dit boek lijkt nergens op", zo begint de auteur zijn boek. Hij bedoelt ermee dat het geen geschiednisboek is en ook geen doorsnee genealogieboek, maar een combinatie: naast de gebruikelijke data en levensbeschrijvingen bevat het steeds een korte beschrijving van de tijd waarin de genoemde personen leefden. Bindert Harmens is de oudst beschreven persoon. Hij woonde in Holwerd maar door de sterfte van zijn vee tijdens de veepestepidemie van 1744-1745 raakt hij zijn vee kwijt en vertrekt naar Marrum. Zoon Harmen Binderts neemt in 1811 de familienaam Kuiphof aan. Alle hedendaagse dragers van de naam Kuiphof behoren tot zijn nakomelingen. Vanaf de negende generatie verdeelt de schrijver de familie in takken genoemd naar de plaats waar ze in de 20e eeuw woonden: Blija, Marrum, Soest, Deinum, Michigan, New Jersey en Californë. De auteur besluit met een zoektocht naar de herkomst van de naam Kuiphof. Hij gaat terug naar vermeldingen in Denemarken van rond 1500 en van 1634 in Leeuwarden maar kan de juiste verbinding met Harmen Binderts Kuiphof in 1811 (nog) niet maken.
(Het boek is aanwezig op het Streekarchief)

INHOUDSOPGAVE

138	Redactioneel	R. Tolsma
139	Bestuurlijk	J. Dijkstra
140	Ledennieuws	J. Dijkstra
	Genealogie	
141	Groeten uit Amerika (deel 3: D.G. Postma)	K. Postma
147	Mijn Favoriete Voorouder: Ytje de Boer-vd Gang	H. van Olderen
	Streekgeschiedenis	
148	Fragment schoolstrijd te Engwierum	H. van Olderen
151	Schipper Berend Jacobs de Groot vermist	R. de groot
156	Aanvulling Schipper J. J. de Groot	R. de Groot
158	Op weg naar de nieuwe wereld (J. vd Wal)	J. Hoek
162	Museum "It Braakhok" te Ee	D.A. Zwart
166	Opkomst en ondergang van de cichorei	O.J. Leegstra
173	Hoe Hendrikje de Jong-vd Wiel levens redde	T. Karsijns
176	Elisabeth de Flines: Amsterdam en Dokkum	M. Bosman
182	Belevenissen van de WL 3	G. de Weger
186	Eigendomsgeschiedenis van de WL 18	IJ. Dijkstra
188	Geschiedenis bakkerij in Foudgum	A. en D. Dijkstra
	Varia	
150	Oude klooster-, molen- en jaagpaden digitaal	H. Aartsma
155	Digitaliseren Fries religieuzen-archief	H. Aartsma
161/172/175	Vragen	diverse
203	Ingeboekt	R. Tolsma

In De Sneuper nummer 89, december 2008, onder voorbehoud:

Groeten uit Amerika, deel 4	K. Postma
Mijn oudst gevonden voorvader, deel 4	???
De veepest in de jaren 1745 en 1746	P. de Haan
Familie De Gruyter en de Amsterdamse School	D.A. Zwart
Een wonderbaarlijke gebeurtenis (Ds. Vlieg)	D.A. Zwart
Betekenis cichorei in Dantumadeel	O.J. Leegstra
Oproer te Wierum	H. Zijlstra
Dijkbewaking in 1814	H. Zijlstra
Ids Jousma over "Kooplui" te Dokkum	E. Smits